This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

UC-NRLF
$B 326 126

Teanga Tíoramhuil na h-Éireann

P B
1214
R87
1899
MAIN

... a gcuirtear a gcéill

...d agus mórḋaċt na Gaeḋilge;

Maille re

...ṁ Gaeḋilge fear deaġ-aiṫniġṫe

nár foillsiġeaḋ riaṁ roiṁe.

Dara Rolla.

Le

T. O. Ruiséal.

Clóḃuailte agus foillsiġṫe le
Sealiġ, Bryars ⁊ Walcér,
Áṫ-Cliaṫ.

1899.

Digitized by Google

GIFT OF
Knights of St. Patrick

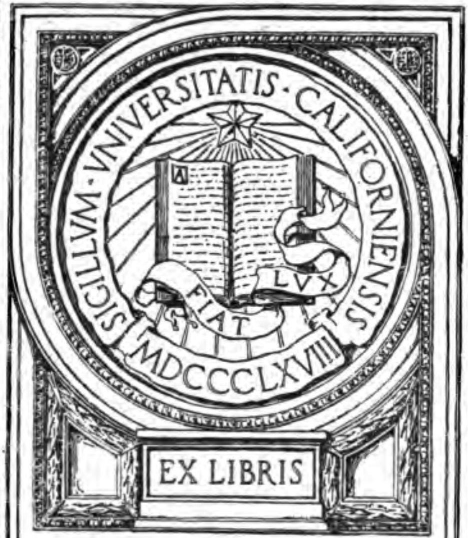

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Teanga Thíoraṁuil na h-Eireann

in a gcuirtear a gcéill

seanḋaċt agus mórḋaċt na gaeḋilge;

maille re

sgríḃinniḃ gaeḋilge fear deaġ-aiṫniġte

nar foillsiġeaḋ riaṁ roiṁe.

Dara Rolla.

---

le

T. O. Ruiseal.

UNIV. OF CALIFORNIA

Clóḃuailte agus foillsiġte le

Sealiġ, Bryars ⁊ Walcer,

Át-Cliat.

1899.

Digitized by Google

UNIV. OF
CALIFORNIA

Digitized by Google

PB1214
R87
1899
MAIN

Réaṁ-ḟocal.

1. Measaim gurab é so an céad leaḃar do foillsiġeaḋ go léir a nGaeḋilig ar feaḋ mórán bliaḋan, in nach ḃfuil aon ḟocal Beurla. Rinne mé mo ḋiċċioll d'a sgrioḃaḋ a nGaeḋilig ceirt, agus lorg Chéitinn, Bhedel, Uí Mhaolṁuiḋ agus deaġ sgrioḃnóraċ d'a n-aois do leanṁuin. Ní furas é sin do ḋeunaṁ anois, óir tá bearna trí céad bliaḋan, beagnaċ, sa nGaeḋilig, ó nár sgrioḃaḋ í le daoiniḃ fíor-ḟoġluimṫe innte ar feaḋ an ḟaid sin d'aimsir. Tuile fós, is mór an t-aṫarruġaḋ ṫáinic ar an saoġal ó aimsir Chéitinn; is iomaḋ na neiṫe ar a ḃfuil riaċtanaċ sgrioḃaḋ anois nár aiṫniġeaḋ trí céad bliaḋain ó ṡoin; agus dá mairfeaḋ Céitinn anois, ní ḟeudfaḋ

239957

Digitized by Google

sgríoḃaḋ go beaċt sa gcanaṁuin in ar sgríoḃ sé san seaċtṁaḋ aois déug, óir ní ḟanann aon teanga in aon ċuma a gcoṁnuiḋe; muna gclaoċluiġid a focail, claoċluiġiḋ an moḋ in a gcuirtear a ḃfeiḋm iad.

2. Is éigean a ráḋ go ḃfuil mórán diċfrie san moḋ in ar cleaċtaḋ réiṁniuġaḋ le Céitinn, Bedel, etc., agus an moḋ in a gcleaċtar anois é, a labairt agus a sgríoḃaḋ. As so líne as "Trí Bior Ghaoiṫe an Bháis" naċ deirfeaḋ a's naċ sgríoḃfaḋ daoine in aon áit in Éirinn anois, "Do leiṫ ḟlaiṫis Dhe." Ní ċuirfiḋe punc ar an "d" san ḃfocal sin san gcás geineaṁnaċ, óir deirimid "beannaċd Dé," "trócaire Dé." Chítear ḋam go raiḃ an cleaċtaḋ a dtaoiḃ réiṁiġṫe míriaġalta sa t-sean Ghaeḋilig, agus go ḃfuil sé míriaġalta fós.

3. Rinne mé iarraiḋ in san leaḃrán so an t-eidir-ḋealuġaḋ eidir "re" agus "le" do ċoimeud. Ní furas é sin do ḋeunaṁ, óir is fad ó d'eiriġ mío-orduġaḋ eidir an dá focal so, agus b'ḟéidir naċ dearnas an níḋ ba ċeart ins na h-uile áitiḃ. Is mór an náire dúinn go gcoimeudaid na h-Alba-

Digitized by Google

nuiġ ceart úráid na bfocal so níos feárr 'na sinne. Ní'l aċt beagán níos mó 'na céad bliaḋain ó ċaill na h-Eireannuiġ an t-eidirḋealuġuḋ eidir "re" agus "le."

4. Tá focail éigin sa nGaeḋilig dá naċ lán riaġalta a litriuġaḋ fós. 'Si an roinn is lionṁaire ḋíoḃ anmna cineaḋaċ sa gcás taḃartaċ iolraḋ, mar "Eireannaċaiḃ," "Albanaċaiḃ," "Laiġeanaċaiḃ," etc., atá litriġṫe "Eireannuiġiḃ," "Albanuiġiḃ," "Laiġeanuiḃ" le h-úġdaraiḃ éigin. Tá an dá ṁoḋ so litriġṫe re fáġail a sgríḃinniḃ na n-úġdar is feárr. Do leanas féin an dá ṁoḋ, mar naċ raiḃ úġdaras agam cia aca is feárr, agus rinneas mar sin le foclaiḃ éigin eile.

5. Rinne mé iarraiḋ mar an gceudna, an riaġal um an dá "nn" a ndeireaḋ briaṫar san uiṁir uaṫa, am láṫaireaċ, do leanṁuin do réir mar foillsiġṫear í leis an Saoi R. Aitcinson a gcoiṁċeangal "Tri Bior Ghaoiṫe an Bháis," óir is soilléir go dtugaḋ fá deara leis na sean úġdaraiḃ í.

6. Ní cuirṫear aon ġné neaṁċoitċeann ná nuaḋ ar litriuġaḋ Gaeḋilge an leaḃair so, óir leanas cóṁ

Digitized by Google

dluṫ a's d'ḟeudas, litriuġaḋ na n-úġdar do sgrioḃ an teanga an tan do ḃí sí faoi ḃláṫ agus d'a laḃairt go coitċeann ar fud na tíre go léir. Sgrioḃaid daoine éigin "a láir an tiġe," agus sgrioḃaid daoine eile "i lár an tiġe;" tá an dá ḟocal, "i" agus "a," re fáġail a sgríḃinniḃ deaġ úġdar; ní'l ḟios agam cia aca is feárr, agus ar an áḋḃar sin, ċuirfeas an dá ḟocal a ḃfeiḋm, óir measaim gur ceart iad araon.

7. Tá beagán áinm-ḟocal sa nGaeḋilig ar a ḃfuil níos mó ná aon foirm díoclaonta, agus tá an t-ainm-ḟocal "teanga" 'n a measg. Deuntar "teangan" de sa gcás geineaṁnaċ i gcúige-Ṁuṁain, agus "teangaiḋ" i gcúige Chonnaċt, aċt 'sí "teanga" foirm an ġeineaṁnaiġ tugṫar le Coneys in a ḟoclóir, agus do leanas ar a lorg.

8. Rinne mé mo ḋiċċioll úsáid focal cruaiḋ agus neaṁċoitċeann do ṡeaċnaḋ; agus do lean mé, ċóṁ dluṫ a's d'ḟeud mé, cleaċtaḋ na n-úġdar Gaeḋilge is feárr. Má do ṫeb sé orm ar uaraiḃ, an eiseomplair ṫug siad dúinn do leanaṁuin, measaim go ndearfar naċ ḃfuil líne san leaḃar so naċ soilléir dóiḃ so ṫuigeas an teanga in a sgrioḃṫar é.

Digitized by Google

9. Rinne mé mo ḋiṫċioll, mar an gceudna, earrá-daċa ċló do ḋíbirt ar an leaḃar so; níḋ naċ furas 'nuair naċ tuigeann an cloḋadóir an teanga in a sgrioḃṫar é. Má do ċuaiḋ cuid díoḃ ṫar m' aire—aċt measaim naċ líonṁar iad—tá aon leiṫsgeul agam leis an ḃfear do sgrioḃ an céad leaḃar dc cloḃualeaḋ i nGaeḋilig, "naċ raiḃ aon ḟocal di ag fear buailte an ċló."

10. Tá súil agam go leanfaiḋ daoine eile ar lorg an leaḃráin so, agus go ndeunfaid iarraiḋ litreaċt nuaḋ Gaeḋilge do ċur ar bun. Tá sean sgeulta maiṫ go leor, aċt measaim go ḃfuil go leor díoḃ againn ċeana, agus measaim naċ aiṫḃeoċar an Ghaeḋilig go deo le litreaċt de'n ċineul sin. 'Sé an níḋ atá teastuiġṫe uainn, níḋ éigin nuaḋ sa n-Gaeḋilig nuaiḋ ar a dtig linn níḋ éigin d'ḟoġluim.

T. O. R.

Rinneas dearmad re ráḋ ins an reaṁ-ḟocal céid rolla an leaḃráin seo gur sgríoḃas ar uairiḃ an t-ainmneaċ uaṫa agus ar uairiḃ eile an geineaṁnaċ

Digitized by Google

iolraḋ a ndiaiġ meuduiġṫeoraċ deiċ, óir tá an dá ċleaċdaḋ re fáġail a sgríḃinniḃ na n-úġdar is feárr. Sgríoḃaid cuid dioḃ "fiċe bliaḋain, céad duine;" agus sgríoḃaid cuid eile "fiċe bliaḋan," "céad daoineaḋ."

T. O. R.

CLÁR.

AN ĊÉAD ALT, duille 1

Seandaċt na Gaeḋilge.—An sgríḃinn dá ngoirṫear Ogam.—An Dagda.—Deasláṁaċt an Ogaim.—Seandaċt stáire na h-Eireann.—Lúġnasaḋ.—Tailtean.—Seandaċt anmann áiteaḋ in Eirinn.

AN DARA h-ALT, duille 8.

Troid a dtaoiḃ na litreaḋ.—Tá na litre Róṁánaċa níos deasláṁaiġe.—Mór-ċosdus na sean litreaḋ.—Tá na sean litre níos deise; an ċuid is mó de na daoiniḃ tuġṫa dóiḃ.—An troid a dtaoiḃ na litreaḋ a nGearmáin.—Deise sgríḃinne sna sean litriḃ.—Díoġḃáil na troda a dtaoiḃ na litreaḋ.

AN TREAS ALT, duille 12.

Dreoġaḋ na Gaeḋilge.—Tá sí ag eulóġaḋ gan cúis.—Gaeḋilig in Aṫ-Luain caogad bliaḋain ó ṡoin.—Gaeḋilig d'a labairt a gCondae Aṫ-cliaṫ sa mbliaḋain 1837.—Is éigean an Ghaeḋilig do ṫabairt fá ṁeas.—Diṫ litreaċta nuaiḋe innte.—Teanga na Breataine.—Cionnus do saoraḋ í.—Gaeḋilig teanga na mboċt.—An Ghearmáinis agus an Ruisis.—Cionnus do saoraḋ iad.

Digitized by Google

An Ceaṫraṁaḋ Alt, duille 19.

An Ghaeḋilig ag eulóġaḋ uainn anois níos luaiṫe 'na fad ó.—Na daoine isle d'á dearmad; na daoine árda d'á foġluim.—"Trí bior ghaoiṫe an bháis."—"Silva Gadelica."—A bfuiġfiḋ an Ghaeḋilig bás?

An Cúigeaḋ Alt, duille 24.

Riaċtanas leabar sa nGaeḋilig.—Litreaċt ṁór na Breaṫnuise.—Na min-ṫeangṫá atá faoi Austria.—Ní'l siad fáġail báis.—Seanḋaċt agus mórḋaċt na Gaeḋilge a g-comórtus leo.—Min-ṫeangṫa Mór-ṫíre na h-Eorpa beo fós agus faoi bláṫ.—Gaeḋilig in Albain.—'Sé tíorġráḋ faobar teangṫa.

An Seiseaḋ Alt, duille 32.

Miṁeas na ndaoineaḋ isiol ar an Gaeḋilig.—An gasún boċt naċ labairfeaḋ Gaeḋilig.—Miṁeas ar an Gaeḋilig re fáġail a measg na nEireannaċ.—Gaeḋilig in America dá-ḟiċid bliaḋain ó ṡoin.—Miṁeas ar an mBeurla a Sasain a n-allód.—'Sé an claiḋeaṁ leaṫnuiġeas teangṫa.—Mórán cumann Gaeḋilge ar na gcur ar bun go déiġeanaċ.—Tá leabair Gaeḋilge teasduiġṫe uainn.

An Seaċtṁaḋ Alt, duille 39.

Stáid ṁío-aḋṁar na Gaeḋilge ar feaḋ mórán aois.—Sgriosda deunta leis na Loċlannuiġiḃ.—Trioid a measg na ríoġ cúigeaċ.—Léirsgrios na h-Eireann tar éis gabála Luimniġ.—Teirce daoineaḋ eolaċ ar an

Digitized by Google

Gaeḋilig san oċtṁaḋ aois deug.—Seáan O Donnaḃain an fear do ċuir aiṫḃeoġaḋ na Gaeḋilge ar bun ar dtús.—Eamon O Raġailliġ.—Eoġan O Coṁaraiḋe.—Stáid ḃoċt na Gaeḋilge anois.—An Saoi Stócs.—Ní'l mórán maiṫeas do'n Ġhaeḋilig aistriuġaḋ sean leaḃar.—Dánta le O Donnaḃáin.—Píosa beg sean Gaeḋilge leis an Saoi Stócs.

An t-Oċtṁaḋ Alt, duille 53.

Feall na na n-Albanaċ ar an Gaeḋilig.—Rinneadar aṫarruġaḋ innte gan cúis.—An "Leaḃar Deir."—Somplaiḋe Gaeḋilge ceirte do sgrioḃaḋ in Albain.—Aḋḃar f'a ndearnadar na h-Albanaiġ aṫarruġaḋ sa nGaeḋilig.—An leiṫsgeul bacaċ deunaid d'a h-aṫarruġaḋ.—An Tiomna Nuaḋ déiġeanaċ a nGaeḋilig na h-Alban.—Rinne na h-Albanaiġ niḋ naċ dearnaḋ le h-aon ċineaḋ eile.

An Naoṁaḋ Alt, duille 67.

Riaċtanas páipeur nuaiḋeaċt a nGaeḋilig.—Ní'l aċt aon ċeann san doṁan, "An Mac Talla."—Riaċtanas airgid ċum páipéir do ċur ar bun.—Glaine teanga.—Focail nuaḋa.—Moḋa nuaḋa labarṫa.—Ait-anmanna na h-Eireann.—Litre nuaḋa.—Teirce clóḋadóriaċ ṫuigeas Gaeḋilig; ba ċóir dóiḃ í ḟoġluim.

An Deaċṁaḋ Alt, duille 75.

An t-sean Ġhaeḋilig.—Ḃaraṁala coitċeanna d'a taoiḃ.—Ní ceart an moḋ in a bḟoillsiġṫear an cuid

Digitized by Google

is mó de'n t-sean Ghaeḋilig.—Sompla Gaeḋilge de'n aonṁaḋ aois deug.—Sompla as an Leaḃar Breac.—Rainn ó'n "bFéilire."

An t-Aonṁaḋ Alt Déag, duille 82.

Cá h-áit a labarṫar an Ghaeḋilig is feárr?—Gaeḋilig cúige Mhuṁan.—Gaeḋilig cúige Chonnaċt. Gaeḋilig cuige Ulaḋ.—Gaeḋilig Dúin-na-nGall.—Mallaċt de "Locánaċt."

An Dara h-Alt Deug, duille 91.

Sompla Gaeḋilge sgrioḃṫa le Seáan O Neill san seiseaḋ aois deug.—Ní furas í ṫuigsin.

An Treas Alt Deug, duille 96.

Ní h-áil le luċd an Bheurla teangṫa coigcríoċa.—Frainciġ na Canada.—Mórḋaċd an Bheurla.—Meud daoineaḋ dá-ṫeangaċ a nEuróip.—Binneas na Gaeḋilge.

UNIV. OF CALIFORNIA

Teanga Ṫíoraṁuil na h-Éireann.

Tá ádḃar re meas go ḃfuil an Ghaeḋilig níos sine 'na aon teanga eile na h-Eorpa, giḋ naċ ḃfuil aon sgríḃinn innte ċóṁ sean le sgríḃinn atá sa nGréigis no san Laidinn. Feudtar a ráḋ naċ tig linn dearḃaḋ do ṫaḃairt go ḃfuil an Ghaeḋilig níos sine no ċóṁ sean le Gréigis no le Laidinn, óir ní feudamuid aon sgríḃinn Gaeḋilge do ṫais-beunaḋ do sgríoḃaḋ roiṁ aimsir Naoiṁ Phátraic. Is fíor naċ ḃfuil aon leaḃar Gaeḋilge láiṁ-sgríoḃṫa 'gainn ċóṁ sean le aimsir an Naoiṁ sin féin; aċt is cóir ḋúinn cuiṁniuġaḋ gur laḃaraḋ gaċ uile ṫeanga sul sgríoḃaḋ iad, agus naċ iad na teangṫa ba ṫaosga do sgríoḃaḋ, na teangṫa is sine. Aċt ní'l aon dearḃaḋ againn nar sgríoḃaḋ an Ghaeḋilig míle bliaḋain sul ṫosuiġ na h-Eireannuiġ úsaid do ḋeunaṁ de na litriḃ

Rómánaċa in a sgríoḃṫar an leaḃrán so. Tá lán eolais againn go raiḃ moḋ sgríḃinne aca in Éirinn a ḃfad sul sgríoḃ daoine sna litriḃ dá ngoirṫear litre Gaoḋalaċa no Éireannaċa, eaḋon, an sgríḃinn Oġaim. Ní'l aon eolas ag aon duine cá h-am do cleaċtaḋ an moḋ sin sgríḃinne ar dtús leis na h-Éireannaċaiḃ. Aċt deir Nennius do sgríoḃ stáir Ḃreatain agus Éireann san naoṁaḋ aois, gurab é Ogma dearḃráṫair an ríġ dá ngoirṫear "an Dagda" do ḃí ós cionn Tuaiṫe de Danann, do ṫug eolas litreaḋ d' Éireannuiġiḃ* ar dtús; agus do ṁair "an Dagda" mórán níos mó 'na míle bliaḋain roiṁ Críosd, do réir na seanċaiḋ Éireannaċ. Ní h-inṁeasta go g-cuirfiḋe síos Nennius nið do ḃí gan úġdaras, agus é 'na Ḃhreaṫnaċ ag sgríoḃaḋ ar Éirinn. Is ó'n Ogma sin goirṫear an cineul sgríḃinne dá dtugṫar "Oġam" mar ainm. Ní'l aon áḋḃar againn re meas naċ raiḃ eolas ag na h-Éireannaċaiḃ ar sgríḃinn Oġaim míle bliaḋain roiṁ Críosd. 'Sí baraṁuil na ndaoineaḋ is eolaiġe ar an g-cúis so gurab in aimsir Naoiṁ Phátraic ṫáinic eolas na litreaḋ Rómánaċ ċum Éireann; óir gan amrus 'siad litre Rómánaċa na litre dá ngoirṫear go coitċeann, litre Gaoḋalaċa. Tá gaċ aon litir na h-aibgitre Rómánaiġe re fáġail sa t-sean Gaeḋilig;

* Feuċ Réaṁfocal, mionalt 4.

aċt 'sí baraṁuil mórán daoineaḋ foġlumṫa gurab iad na h-Eireannuiġ do ċum ar dtúṡ na litre Gaoḋalaċa ar na litriḃ Rómánaċa.

Chíḋtear ḋamsa, agus ba h-í baraṁuil móran naċ mé, naċ raiḃ aon ṁoḋ sgríḃinne níos deas-láṁaiġe 'na níos aoinḟilte* 'na an t-Oġam. Má do ḃí duine ann riaṁ darab cóir a ḃaraṁuil do ċlos ar an gcúis so, ba h-é Eoġan O Coṁaraiḋe; agus ag laḃairt ar an Oġam duḃairt sé nar ḃféidir le h-aon duine dit inneall sgríḃinne do ḃeiṫ air cóṁ fad a's do ḃeiḋeaḋ bata 'na láiṁ, agus sgian in a póca; óir leosan aṁáin ḃí na h-uile neiṫe aige do ḃeiḋeaḋ a dteasdáil uaiḋ ċum sgríḃinne Oġaim do ċumaḋ.

'Sí mo ḃaraṁuil féin agus 'sí baraṁuil moran daoineaḋ eile, go raiḃ eolas ar an Oġam, no ar ċineul sgríḃinne eile, ag na h-Eireannaċaiḃ ó'n aimsir imċéin; agus cuirfead síos beagán de na h-áḋḃaraiḃ fá measaim go raiḃ eolas ar ċineul sgríḃinne aca níos mó 'na míle bliaḋain roiṁ geineaṁuin Ċríosd. Tá mé cinnte go mbeiḋ baraṁuil na coda is mó de na daoiniḃ atá eolaċ ar neiṫiḃ ḃeanas leis an Gaeḋilig,

* "Aoinḟilte," ionann an focal so agus "simpliḋe," aċt measaim naċ cóir an focal déiġeanaċ do ċleaċtaḋ, óir ní fad ó táinic sé asteaċ sa nGaeḋilig. Tá "aoinḟilte" re fáġail i nGaeḋilig na h-Alban. Is maiṫ an focal é, agus is ionann a ċiall le céill na préiṁe Laidne as a dtáinic "simpliḋe."

Digitized by Google

am aġaiḋ; aċt 'sí cúis i naċ socrócar, 'bḟéidir, go deo, agus tá ceart d'a ḃaraṁuil féin ag gaċ aon duine.

Tá a ḟios ag gaċ uile ḋuine eolaċ ar stáir na h-Eireann go dtéiḋeann sí ar ais go dtí beagnaċ dá ṁíle bliaḋain roiṁ geineaṁuin Ċriosto; agus go luaiḋtear anmna mórán ríoġ, na caṫa in a dtrioideadar, agus mórán d'a n-eaċtraiḃ, do ḃean ris na Fearaiḃ Bolg agus na Tuaṫaiḃ de Danann sul ṫáinic meic Míleḋ ċum Eireann, agus ṫáinic siadsan innte níos mó 'na míle bliaḋain roiṁ geineaṁuin Ċriosto. B'ḟéidir go ndearfar le daoiniḃ éigin naċ cóir aon t-suim do ċur san niḋ dá ngoirṫear "seanċus bárdaċ"; aċt 'nuair ċíḋmid go mairid in ár measg aniu, focail éigin, eidir anmnaiḃ daoineaḋ, anmnaiḃ áiteaḋ 'gus anmnaiḃ neiṫeaḋ, in a gcoiméadtar anmna daoineaḋ do ṁair níos mó na oċt gcéad bliaḋain deug roiṁ geineaṁuin Ċriosto, is éigean dúinn a ráḋ go ḃfuil bunait fírinne san "seanċus bárdaċ" so. Tá a ḟios ag gaċ aon ṫuigeas Gaeḋilig naċ ḃfuil aċt aon ainm san teanga sin ar an oċtṁaḋ mí sa mbliaḋain, eaḋon, "Lúġnasaḋ." Cad is ciall de'n focal sin? "Ní annsa," mar a deirṫí é leis na daoiniḃ sad ó, na daoiniḃ do sgríoḃ an "Dinnseanċus" ins na sean leaḃraiḃ Eireann. 'Sí ciall an focail "Lúġnasaḋ,"

Digitized by Google

na cluiċte, nó cleasa de Lúġ. Agus cia h-é an Lúġ so? Rí de Thuaṫaiḃ de Dannan do ṁair níos mó 'na oċt gcéad bliaḋain deug sul rugaḋ ár Slánuiġṫeoir! Cá h-áit a ḃfuair na h-Eireannuiġ an focal so atá beo anois in gaċ áit in Eirinn agus in Albain in a ḃfuil an Ghaeḋilig d'a labairt? Fuaradar é ó'n Lúġ sin, agus is uaiḋ do goireaḋ an t-oċtṁaḋ mí, óir is 'na tosaċ do céileaḃarṫaoi na cluiċte do rinneaḋ leis a n-onóir a ṁáṫar.

Aċt tá focal eile níos táḃaċtaiġe fós, óir is ainm áite é. 'Sé an focal "Tailtean" is mian liom luaḋ. Tá a ḟios ag gaċ aon go ḃfuil Tailtean ceiṫre ṁíle ó Cheannanus a gCondae na Míḋe. Cad f'a ḃfuil an t-ainm sin uirri? De ḃriġ gurab ó "Thailte," máṫair an Lúiġ sin dá ngoirṫear Tailtean; agus is geineaṁnaċ de "Thailte" Tailtean; óir tá cás geineaṁnaċ an ḟocail "Tailte" deunta le cur an litir "n" in a ḋeireaḋ, mar mórán focal eile sa nGaeḋilig. 'Sí Tailtean atá ar an áit sin fós 'nuair labarṫar uirri a nGaeḋilig; agus 'sé truailleaḋ an anma Gaeḋilge an t-ainm Beurla atá ar an áit sin andiu.

Cionnos is féidir le h-aon duine dá ḃfuil miniuġaḋ no ciall an dá focal so, Lúġnasaḋ agus Tailtean, eolaċ, gan creideaṁ do ċur san stáir no "seanċus

bárdaċ" na h-Éireann? Ní'l aon ṁoḋ in a dtig linn marṫuinn an dá ḟocal so do ṁíniuġaḋ go dtí an lá so, muna gcuirimid suim san "seanċus bárdaċ" na h-Éireann. Ní h-iad an dá ḟocal so aṁáin in a bḟuiġmid dearḃaḋ go dtéiḋeann stáir na h-Éireann níos faide ar ais a n-eadarsolus an t-saoġail 'na stáir aoin tíre eile na h-Eorpa, óir tá mórán áiteaḋ eile ar fud na tíre d'ḟeudamuid cóṁarṫuġaḋ ó n-a n-anamnaiḃ, le anamnaiḃ daoineaḋ do ṁair níos mó 'na dá ṁíle bliaḋain ó soin. A n-aon ḟocal, ní ḃfuil aon tír eile na h-Eorpa in a ḃfeudamuid an meud sin áiteaḋ do ċóṁarṫuġaḋ le daoiniḃ do ṁair fad ó, a's d'ḟeudamuid in Éirinn; agus ní'l aon fear ciallṁar a's cneasda re fáġail naċ dearfaḋ go ḃfuil fírinne ċoitċeann sean stáire na tíre beagnaċ dearḃṫa le somplaiḃ mar iad so tugṫar suas.

Cionnos do ṫarlaiġ go raiḃ seanċuiḋe na h-Éireann cumasaċ ar anmanaiḃ dáḟicid ríoġ do ṁair níos mó 'na míle bliaḋain roiṁ an ionċolnuġaḋ do ṫaḃairt dúinn muna raiḃ eolas ar ċineul éigin sgríḃinne aca? So ceist naċ furas freagraḋ do ċur uirri. B'féidir gur ḟeudadar cunntas do ċoiṁeud ar stáir na tíre ó ḃeulóideas aṁáin; aċt ní inṁeasta sin. D'ḟeudadar é sin do ḋeunaṁ ar feaḋ céad no dá céad

bliaḋan; aċt cionnos d'ḟéudadar é sin do ḋéunaṁ ar feaḋ míle bliaḋan? Ar ċur gaċ uile níḋ le ċéile, ar smuaineaḋ go geur ar an gceist, agus ar ḟeicsin go bḟuil dearḃaḋ againn ar mórán dá ndúḃairt siad a dtaoiḃ neiṫeaḋ do ṫarlaiġ níos mó' ná míle bliaḋain roiṁ an Ionċolnuġaḋ, is éigean dúinn do ṁeas go raiḃ cineul éigin sgríḃinne ar na ċleaċdaḋ leis na h-Eireannuiġiḃ ó'n aimsir imċéin.

Digitized by Google

An Dara h-Alt.

Ní'l aon ċeist ḃeanas ris an Gaeḋilig ar a ḃfuil na daoine atá eolaċ uirri níos mó roinnte 'ná ar ċeist na litreaḋ in ar cóir í do sgrioḃaḋ. Tá 'n troid so in Eirinn um na litriḃ an ċosaṁuil ris an troid ar an gceist ceudna do ḃí a nGearmain ceud, no ceud go leiṫ bliaḋain ó ṡoin. Ní'l an ċeist socruiġṫe i nGearmain níos mó 'ná in Eirinn, agus is cosaṁuil naċ mbeiḋ sí socruiġṫe annso ná annsud go deo. Tá mórán taoḃ ar an gceist so na litreaḋ, agus tá mórán ionráiḋ ar gaċ taoiḃ aca. Aċt is cinnte go ḃfuil aon niḋ ḃeanas ria ar naċ ḃfuil aon amrus, eaḋon, go ḃfuil an ċuid is mó de na h-Eireannuiġiḃ ar ṫaoiḃ na sean litreaḋ agus a n-aġaiḋ cleaċdaiḋ na litreaḋ Roṁánaċ a sgriḃinn Gaeḋilge.

Digitized by Google

Tá dá áḋḃar f'a ḃfuil uráid na sean litreaḋ dioḃálaċ do'n Ghaeḋilig; an ċéad áḋḃar, mar ġeall ar ṁór ċosdus díoḃ a gcomórtus le cosdus na litreaḋ Roṁánaċ. Cuir a gcás go raiḃ dúil ag duine leaḃar do ḋeunaṁ cloḃuailte sa nGaeḋilig, do ḃeiḋeaḋ a ċosdus aon ċeaṫraṁaḋ níos mó dá gcloḃuailfiḋe sna sean litriḃ é, i n-áit na litreaḋ Roṁánaċ; an dara áḋḃar atá a n-aġaiḋ na sean litreaḋ, ní'l aon ċló italacaċ ionnta; agus is eol do gaċ aon úġdar gur riaċdanaċ ḋó ar uairiḃ cló italicaċ do ċur a ḃfeiḋm. Ar an dtaoiḃ eile is éigean dúinn aḋṁáil go ḃfuil an ċuid is mó de litreaċt na Gaeḋilge sgrioḃṫa sna sean litriḃ, agus go ḃfuil sean litreaċt na teanga sgrioḃṫa ionnta go léir. Tuilleaḋ fós, is fíor gurḃ an ḋeas iad na sean litre; agus giḋ go sganruiġid daoine éigin ó ḟoġluim na Gaeḋilge, cuirid dúil ar ḋaoiniḃ eile d'a foġluim. Ní ḟeicim féin aon t-sliġe as an deacraċd, aċt leigean do gaċ aon a roġa féin. Leig dóiḃ so ċoiliġeas sgríḃinne no leaḃair do ḋeunaṁ sna sean litriḃ no sna litriḃ Roṁánaċa, a roġa féin do ḃeiṫ aca. Is mar sin atá sé a nGearmáin. Tá an Ghearmáinis sgrioḃṫa san dá ṁoḋ. Tá an ċuid is mó de na páipeuraiḃ nuaiḋeaċta san gcló Goticaċ no Gearmánaċ, agus tá an ċuid is mó de na leaḃraiḃ ṫráċtas ar ealaḋain, san gcló Roṁánaċ.

Digitized by Google

Deirṫear naċ ḃfuil aon diṫfir eidir cosdus de ċlóḃualaḋ san dá litir a nGearmáin; agus dá mbeiḋeaḋ an cló Gaoḋalaċ ċóṁ líonṁar leis an gcló Rómánaċ san tír so, ní ḃeiḋeaḋ aon diṫfir in a gcosdus. Is fíor é go ḃfuil na leaḃair Gaeḋilge atá cloḃuailte sna sean litrib mórán níos deise do'n t-súil iona na leaḃair foillsiġṫear san gcló Rómánaċ; aċt tá níos mó earráid re fáġail ionnta, go coitċeann, óir brisid na puinc ós cionn na litreaḋ go furasda ar dul tres an ḃfáisgean. Ní'l aon ḟear beo anois d'aistriġ no do sgríoḃ an meud Gaeḋilge leis an Saoi Stócs, aċt níor ḟoillsiġ sé riaṁ aon leaḃar Gaeḋilge nar cloḃuaileaḋ sna litrib Rómánaċa.

Taḃairid na litre Gaeḋilge faill ṁór do ḋeaġ sgríoḃadóir ċum sgéiṁe a sgríḃinne d'ḟoillsiuġaḋ. Ní ḟacas riaṁ sgríḃinne ċóṁ deas le sgríḃinn Gaoḋalaiġ. Ní ṫráċdaim anois ar na sean leaḃraiḃ móra, mar Leaḃar Laiġean agus Leaḃar na h-Uiḋre, aċt ar leaḃraiḃ sgríoḃṫa taoḃ istiġ dá ċéad no trí ċéad bliaḋan, agus atá re feicsin sa gColáiste na Trionóide agus a n-áitiḃ eile a n-Áṫ-cliaṫ. 'Sé an niḋ is aistiġe a dtaoiḃ sgríḃinne Gaoḋailiġe naċ iad na daoine is feárr sgríoḃas na litre Rómánaċa is feárr sgríoḃas na litre Gaoḋalaċa. Tá niḋ eile a dtaoiḃ sgríḃinne sna sean litriḃ atá níos aistiġe fós,

Digitized by Google

tá mórán díoḃ so sgríoḃas í go h-áluinn, agus iad gan aon eolas ar biṫ ar an Gaeḋilg!

Ba ċóir gan aon trioid níos mó do ḃeiṫ in ár measg a dtaoiḃ na litreaḋ in a sgríoḃfar no in a gcloḃuailfear an Ghaeḋilg. Deuniḋ trioid um an gcúis so mórán díoġḃála; agus mar a dúḃras ceana, ní ḃeiḋ an ċeist socruiġṫe go deo. Ċóṁ fad a's maireann an Ghaeḋilg, beiḋ sí sgríoḃṫa agus cloḃuailte san dá ṁoḋ. Ba ṁaiṫ liom go mbeiḋeaḋ níos mó Gaeḋilge a gclo againn, is cuma cad iad na litre in a sgríoḃ-riḋe í. 'Siad leaḃair agus litreaċt na neiṫe atá teastail uainn. Má's mian linn an Ghaeḋilg do saoraḋ ó ḃás. Dá mbeiḋeaḋ gaċ duine in Eirinn eolaċ uirri, agus í do ḃeiṫ gan go leor leaḃar de gaċ aon ċineul litreaċta innte, ní féidir lei marṫainn aċt ar feaḋ tamaill. Ba h-í diṫ leaḃar innte ar feaḋ na dtrí aois déiġeanaċ do ṫug ar an Gaeḋilg do ḃeiṫ san sdáid in a ḃfuil sí, eadon, ar ḃruaċ ḃáis. Aċt saorfear ó ḃás í má's mian linn a saoraḋ.

Digitized by Google

An Treas Alt.

Giḋ go ḃfuil an Ghaeḋilig níos sine 'na aon teanga eile atá ḋ'a labairt in Eoróip anois, taoḃ amuiġ na Gréigise, agus giḋ go ḃfuil sean litreaċt innte atá níos mó agus níos fáirsinge 'na sean litreaċt aoin teanga na roinne sin doṁain, taoḃ amuiġ na Laidne, níl aon teanga san doṁan, agus ní raiḃ aon teanga ann ariaṁ, do ċuaiḋ ar eulóġaḋ ċóṁ luaṫ lei, gan caṫ gan cogaḋ. Ḃí teangṫa san doṁan fuair bás go h-obann, de ḃríġ gur marḃaḋ go h-obann iad sin do labair iad. Is mar sin fuair teanga Charthago bás, óir do marḃaḋ na daoine dar teanga í leis na Róṁánaċaiḃ. Níl aon sompla ḋí le fáġail anois, aċt na beagán línteaḋ atá san úġdar Róṁánaċ, Plautus. Ní mór an t-ionġnaḋ go ḃfuil teanga Charthago marḃ. 'Sé an t-iongnaḋ

d'a ċineul is mó dá ḃfuil san doṁan, Gaeḋilig Eireann agus Alban do ḃeiṫ mar atá sí. Gan cogaḋ, gan geirleanṁuin, tá sí ag eúloġaḋ, ní aṁáin ar beul aċt ar cuiṁne na ndaoineaḋ dar máṫair-ṫeanga í; agus rud níos iongantaiġe fós, is le ciuineas stáide na tíre, le feaḃas stáide na ndaoineaḋ, agus le díolaiṫir cogaiḋ, atá "Teanga Thíoraṁuil na h-Eireann," ag dul níos luaiṫe ar euloġaḋ! 'Nuair ḃí cogaḋ agus troid san tír, an tan ba "ḃród na beaṫaḋ" iad, ḃí an Ghaeḋilig d'a laḃairt ó ḃárr go bun na h-Eireann

Is iongantaċ é, agus is truaġ re smuaineaḋ ar an luas le'r euloiġ an Ghaeḋilig as áitiḃ in ar laḃaraḋ í go coitċeann caogad bliaḋain ó ḟoin. Bhí mé in Aṫ-luain ar an t-Sionainn ar lá ṁargaiḋ sa mbliaḋain 1841, no 42. Bhi an baile lán de ḋaoiniḃ; agus ċonnarcas dam go raiḃ deiċ ndaoine ag laḃairt Gaeḋilge a n-aġaiḋ aoin duine do laḃair Beurla. Is cinnte go raiḃ mórán níos mó Gaeḋilge 'na Beurla d'a laḃairt ag an uair sin a n-Aṫ-luain; aċt a nois, is féidir le duine ḃeiṫ sa mbaile sin ar feaḋ bliaḋna gan aon ḟocal aċt Beurla do ċlos. Deirṫear é go raiḃ mórán Gaeḋilge d'a laḃairt a gCondae Aṫ'-cliaṫ ċóṁ déiġeanaċ le tosaċ na h-aoise so. Deir

Digitized by Google

Eoġan O Coṁaraiḋe a n-aon d'a litriḃ atá re feicsin san Árd Sgoil Ríoġaṁuil a n Aṫ-cliaṫ, go bfaca sé fear agus bean do ḃí 'na gcoṁnuiḋe timċeall míle go leiṫ ó Thaṁlaċt a gConndae Aṫ'-cliaṫ agus do ṁair in sin ar feaḋ a mbeaṫaḋ go léir, do labair deaġ Ghaeḋilig sir sa mbliaḋain 1837. Ba h-iongnaḋ mór é d' O Coṁaraiḋe, Gaeḋilig do ċlos uaṫa, agus d' ḟiafruiġ sé ḋíob cá h-áit a bfuaradar a nGeaḋilig, agus cá h-áit as a dtangadar. Dúbradar sir go rugaḋ agus gur tógaḋ suas san áit sin iad; agus 'nuair do ḃadar óg, naċ cualadar focal Beurla aċt ó tiománuiġiḃ capull ó Aṫ-cliaṫ. Bhí na daoine so 'na gcoṁnuiḋe timċeall cúig míleaḋ Eireannaċ ó ċeart lár caṫraċ Aṫ'-cliaṫ.

Ní eulóċaḋ an Ghaeḋlig ċóṁ luaṫ sin uainn má do ḃí sí d'a labairt le daoiniḃ foġlumṫa, agus má do ḃí níos mó leaḃar agus irisleaḃar innte. Má's mian linn an Ghaeḋilig do ṁarṫainn, is éigean dúinn í do ṫabairt sa ṁeas. Má saorfar an Ghaeḋilig ó ḃás, saorfar í mar do saoraḋ na h-uile ṫeangṫa eile atá faoi ḃláṫ anois, agus do ḃí, ní fad ó 'noiú, a stáid tinnis agus laige níos measa go mór iona an stáid in a bfuil teanga na h-Eireann anois. Tá trí ṫeangṫa in Euróip agus ba h-éigean do gaċ aon

Digitized by Google

Eireannaċ ḃreaṫnuġaḋ go maiṫ orra, agus d'a dtaḃairt faoi deara; 'siad so an teanga Ḃreaṫnuise, an teanga Gearmáinise, agus an teanga ṁór sin atá a ndán re ḃeiṫ 'na teanga ḃus mó san doṁan, eaḋon, an Ruisis. Cionnos do saoraḋ na teangṫa so ó ḃás? Ní'l aċt aon ḟreagra 'ṁáin ar an gceist so. Do saoraḋ iad le n-a ndeunaṁ mearaṁuil; 'sé sin, le cur a gcló na ḃfocal agus na ḃfoirm dob ḟeárr agus ba ċeirte do ḃí ionnta; gan canaṁuin daoineaḋ aineolaċ do ċlobualaḋ; aon ċeann ṫeanga do ḋeunaṁ as gaċ teanga ḋíoḃ, agus gan teanga aċt í do ċur a gcló.

Céad go leiṫ bliaḋain ó ṡoin ḃí teanga na Ḃreataine níos loige agus níos tinne 'na tá an Ghaeḋilig anois. Níor laḃraḋ í aċt leis na daoiniḃ ísle agus aineolaċa. Ḃí an meud sin diṫḟre eidir canaṁuin tuaisceirt agus deisceirt na Ḃreataine, nar ḃféidir le daoiniḃ tuaisceirt agus deisceirt na tíre, ṫuigsin a ċéile. Ní raiḃ leaḃair clóbuailte ag na Ḃreaṫnuiġiḃ aċt an Ḃiobla agus beagán leaḃar urnuiġe. Ní raiḃ mórán measta ag na Ḃreaṫnaċaiḃ* féin ar a dteanga, agus ní raiḃ meas ar biṫ ag na cineaḋaiḃ eile uirri. Aċt d'eiriġ suas fear do saor teanga na Ḃreataine ó ḃás, agus níor ba Ḃreaṫnaċ é, aċt Sacsanaċ darḃ ainm

* Feuċ Réaiṁḟocal, mionalt 4.

Bhesli. Chonnairc sé naċ raiḃ aon ghráḋ ag na Breaṫnaċaiḃ ar an Eaglais Shacsanaiġ do ḃí suiḋte 'na measg; agus ba ṁian leis baill d'a eaglais féin do ḋeunaṁ ḋíoḃ. Do ṫoġ sé sé no seaċt ḃfir óga, cuid aca Sacsanaċ agus cuid eile Breaṫnaċ. Chuir sé iad go coláiste a mBreatain ċum na teanga Breaṫnuise d'ḟoġluim. Chóṁ luaṫ as ḃíodar a ndán seanmóiriḋe do ḋeunaṁ a mBreaṫnuis, do sgaoil sé iad ar fud na tíre. Ba ḋaoine deaġ laḃarṫa iad, agus do rinneadar aṫarruġaḋ mór a n-inntinniḃ na m-Breaṫnaċ, óir níor laḃair na cléiriġ do ḃean le h-eaglais na Sacsan, a mBreaṫnuis aċt go h-annaṁ; aċt níor laḃair cléiriġ Bhesli aċt Breaṫnuis ar fad Ní fad go raiḃ leaḃair Breaṫnuise ċóṁ líonṁar a m-Breatain a's tá leaḃair Ghaeḋilge gann in Eirinn anois. D'ḟás suas litreaċt mór nuaḋ Breaṫnuise san tír; agus anois, ní ḃfuil cine eile san doṁan, d'a meud, ag a ḃfuil litreaċt ċóṁ mór a's atá ag na Breaṫna-ċaiḃ. Ní le cloḃualaḋ canaṁuin truailliġte do saoraḋ teanga na Breataine ó ḃás, aċt le seaḃas na teanga do ċur ós coṁair na ndaoineaḋ a leaḃraiḃ agus a seanmóiriḃ. Deunaḋ na h-Eireannuiġ an meud sin ar son a dteanga a's do rinne na Breaṫnuiġ ar son a dteanga, agus ní fad go mbeiḋ an Ghaeḋilig faoi ḃláṫ arís.

Digitized by Google

Ní ṫiocfaiḋ an Ghaeḋilg ċum ċinn go deo ċóṁ fad a's naċ innte aċt teanga na mboċt agus na n-aineolaċ. Bhí am ann nuair nar laḃaraḋ an Ghearmáinis agus an Ruisis aċt le daoiniḃ gan foġluim. Do laḃair na daoine móra Frainncis a nGearmáin agus a Ruisia; agus dá laḃarfaidís a dteanga féin ar uairiḃ is ris na boċt agus ris na searḃoġantaiḃ do laḃaradaois í. Bhí sé mar sin a nGearmáin go dtí an seiseaḋ aois deug, agus bí sé mar sin a Ruisia go dtí tosaċ na h-aoise déiġeanaiġe. Diúḃraḋ nar feud an ċeud Nicolas, an té do ṁair a n-aimsir cogaiḋ na Crimea, a ṫeanga féin do laḃairt, agus nar ṫuig sé í aċt go h-olc. Ní raiḃ aon ṁeas ar an Gearmáinis ná ar an Ruisis no gur cleaċdaḋ iad leis na daoiniḃ foġlumṫa agus míniġṫe. Beiḋ sé mar sin leis an Gaeḋilg. Is inṁeasta é agus do réir céille, naċ feudaid daoine neaṁḟoġlumṫa aon teanga do ṫaḃairt fá ṁeas gan congnaṁ na ndaoineaḋ foġlumṫa. 'Siad na daoine eolaċa, agus iadsan aṁáin le ḃféidir a ḋeunaṁ. Dá mbeiḋeaḋ an Ghaeḋilg d'a laḃairt ar fud Eireann go léir, agus í do ḃeiṫ gan leaḃar 's gan litreaċt innte, ní ḃeiḋeaḋ lide níos mó measta uirri 'na tá anois. B'féidir naċ ḃfuil ceart agam 'nuair a deirim naċ taḃairfinn triaiṫnín í do ḃeiṫ mar ḃí sí

Digitized by Google

leaṫ-ċéad bliadain ó ṡoin, eadon, d'a laḃairt le níos mó 'na trí milliúnaiḃ daoineaḋ, agus gan meas ag aon duine foġlumṫa uirri, agus gan leaḃar clóḃuailte ná irisleaḃar innte aċt an Biobla, beagán leaḃar urnuiġe, agus leaḃar sgeultaḋ. Ní'l mórán mearta ar an Ghaeḋilig anois, fáraoir, aċt tá seaċt n-uair níos mó mearta uirri anois iona do ḃí céad bliadain ó ṡoin 'nuair a ḃí sí d'a laḃairt le trí milliúnaiḃ duine; agus creud fáṫ? De ḃriġ go ḃfuil na daoine foġlumṫa d'a taḃairt fá deara anois. Caogad bliaḋain ó ṡoin dearfuiḋe guraḃ ar buile an té do ċaiṫfeaḋ aimsir ag foġluim Gaeḋilge. Dá mbuḋ muintear ná h-Eireann, 'sé sin, na daoine foġlamṫa, cúramaċ um an Gaeḋilig fad ó, agus d'a foġluim mar atá mór ċuid díoḃ d'a foġluim anois, do ḃeiḋeaḋ litreaċt ṁór innte anois, ag cóṁáireaṁ páipeur nuaiḋeaċt agus irisleaḃar de gaċ cineul, mar atá san teanga Bhreaṫnuis a mBreatain. A ḃfoclaiḃ eile, má ṫáinic dúil d'aiṫḃeoġaḋ na Gaeḋilge caogad bliadain níos moiċe nuair do ḃí milliún go leiṫ níos mó daoineaḋ d'a laḃairt, do ḃeiḋeaḋ mórán níos mó maiṫeasa deunta. Aċt tá sé a gcumas na nEireannaċ fós, a dteanga ṫíoramuil d'aiṫḃeoġaḋ agus do ṫaḃairt faoi ṁeas arís.

Digitized by Google

An Ceaṫramaḋ h-Alt.

FEUDTAR a ráḋ nár cuireaḋ mórán leasuiġṫe ar an nGaeḋilig fós ó ṁór ċuid na ndaoineaḋ mór agus foġlamṫa atá d'a foġluim; oir tá sí ag dreoġaḋ agus ag eulóġaḋ níos luaiṫe anois ameasg na ndaoineaḋ dar teanga í ó aimsir imċéin, iona in aon aois ó labaraḋ ar dtús í. Cuirid caṫaoire Gaeḋilge ar bun ar feaḋ na Gearmáine agus tírṫeaḋ eile, agus ní measṫar aon ḟear do ḃeiṫ fíor ḟoġlamṫa 'nois muna ḃfuil eolas ar Ghaeḋilig aige; aċt a n-aiṁḋeoin na neiṫeaḋ so, tá an Ghaeḋilig ag dul uainn níos luaiṫe 'nois iona do ċuaiḋ sí uainn a riaṁ. B'ḟéidir go ḃfuil sí ag fás ins na caṫraċaiḃ móra agus a measg na ḃfoġlumṫa; aċt tá sí ag crionaḋ agus ag dreoġaḋ ar na máċairiḃ 's ar na sléiḃtiḃ ameasg na ndaoineaḋ isa* a sinsear ḃí d'a

* "Isa"; sean focal é so ba ċeart do ṫabairt ar ais cum usáide coitċinne; ionann a ċiall leis an bfocal Frainncis *dont*. Deirtear "dá" 'n a áit anois.

Digitized by Google

laḃairt ar feaḋ mílteaḋ bliaḋan. Cionnos is féidir linn an rud iongantaċ so do ṁíniuġaḋ? Ní ḟeicim féin aon áḋḃar f'a naċ ḃfuil na daoine ċóṁnuiġeas ar na sléiḃtiḃ 's ar na máċairiḃ ag cur níos mó suime ins a nGaeḋilig, aċt aṁáin nar ṁoṫuiġ siad agus nar airiġ siad an aiṫ-ḃreiṫ so d'a dteanga fós. Is mall ġluaiseas inntinne daoineaḋ. 'Nuair leanaid sliġe éigin ar feaḋ mórán bliaḋan, is cuma ma's sliġe ċeart no miċeart í, is cruaiḋ an niḋ é ṫaḃairt orra d'a fágail agus sliġe eile do leanaṁuin. Caiṫfiḋ sinn beiṫ foiġdeaċ. 'Nuair ċítear leis na daoiniḃ ċóṁnuiġeas ar na sléiḃtiḃ agus ar na máċairiḃ, go ḃfuil daoine móra foġlumṫa atá fá ṁeas agus fá ċlú, ag foġluim na Gaeḋilge agus d'a múnaḋ d'a gcloinn, agus 'nuair ċífid leaḃair agus irisleaḃair innte, beiḋid níos cúramaiġe d'a taoiḃ; agus mar do ṫarla a mBreatain, a nGearmáin agus a Ruisia do ṫeangṫaiḃ na dtírṫeaḋ so, saorfar teanga eile ó ḃás. 'Sé an baoġal is mó atá roiṁ an Gaeḋilig, go n-eugfaiḋ sí sul ṫiocfas laeṫe seunṁara a ḟíor-aiṫḃeoḋṫa.

Ḃí mórán deunta ar son ár dteanga tíoraṁla ar feaḋ na cúig a's fiċead bliaḋan ċuaiḋ ṫart. Do cuireaḋ ar bun mórán comann ċum í do ċúṁdaċ, agus cum leaṫnaiġṫe eolais di. Ḃí mórán leaḃar foill-

ríġte innte agus mórán sean sgríbinn Gaeḋilge aistriġṫe ó Ghaeḋilig go Beurla. 'Siad an dá leaḃar Gaeḋilge is mó agus is tábaċtaiġe do cloḃuaileaḋ ar feaḋ mórán bliaḋan, "Trí Bior Ghaoiṫe an Bháis" agus "Silva Gadelica." Ní ḟeudann aon neaċ aon loċt d'ḟáġail ar an gceud leaḃar díob so, aċt amáin do ráḋ go bfuil mórán earráid cló ann. Ba ṁaiṫ liom go ḃfeudfainn an céadna do ráḋ a dtaoib "Silva Gadelica." Tá a ċuid Beurla maiṫ go leor; aċt is soilléir nár ċuir a ḟear eagair mórán suime sa nGaeḋilig, óir tá sí do-ṫuigsin aċt do ṁacaiḃ maiṫe léiġinn. Tá iomad alt ann, as sean litrieaċt na h Eireann, ṫráċtas ar ḃeartaiḃ ba ṁó 's ba ṫábaċt-uiġe a stáir na tíre, agus is truaġe mór i naċ ḃfuil an Ghaeḋilig ann a gcuirṫear síos iad, níos soilléire agus níos usa re tuigsin dóiḃ so naċ raiḃ faill ná am aca na sean leaḃair Gaeḋilge do sgrúdaḋ ná do léiġeaḋ.

An aiṁḋeoin an ṁéid do rinneaḋ ar son na Gaeḋilge ar feaḋ na gcúig a's fiċead bliaḋan ċuaiḋ ṫart, ní ċluinimíd go ḃfuil na daoine óga ar fud na tíre, sna h-áitiḃ in a ḃfuil an t-sean ṫeanga d'a labairt fós, ag cur níos mó suime innte; aċt go contrárḋa cluinimid go ḃfuilid ag éiriġe as a labairt ó ló go

ló, a moḋ go ḃfásaid suas 'na ḃfearaiḃ agus 'na mnáiḃ gan focal de ṫeanga a dtuismiġṫeoraċ do ṫuigsin. Má leanaid na daoine óga atá 'na gcoṁnuiḋe a nGaeḋealtaċt na h-Eireann ('sé sin na h-áite in a labarṫar an Ghaeḋilig fós) an t-sliġe ar a ḃfuilid anois, ní ḃeiḋ focal Gaeḋilge fior beo in Eirinn a gceann caogad bliaḋan. Cionnos is féidir linn ṫabairt ar na daoiniḃ óga ar feaḋ na tíre níos mó suime do ċur sa nGaeḋilig? So ceist ċruaiḋ, agus ní furas freagraḋ do ṫabairt di. Chítear é gur ċaill mórán Eireannaċ an niḋ tábaċtaċ sin d'á ngoirṫear "uaḃar ciniḋ" leis na Sacsanaċaiḃ. Dá mbeiḋeaḋ an t-uaḃar ciniḋ sin is cóir do gaċ cine do ḃeiṫ aca, ní ḋeunfadaois dearmad ar an niḋ aṁáin ṫaisbeunas gur cine iad; oir má ċaillid a dteanga ṫíoraṁuil, ní ḃeiḋ aon ċeart aca aon eidirḋealuġaḋ do ḋeunaṁ eatorra féin agus daoiniḃ na Sacsan. Is mór an truaġe í naċ ḃfuil fear óg éigin againn cumasaċ ar oráideaċaiḃ breáġa do ḋeunaṁ a nGaeḋilig, ionnus gur ḟeud sé dul ameasg na muintear laḃaras í fós, d'a mbrosduġaḋ a dteanga ḋílear do ċoimeud; aċt, faraoir, is tearc iad, labairṫeoiriḋe maiṫe na Gaeḋilge. Tá aon rud cinnte, eadon, gur le labairt agus leis sin aṁáin is féidir aon ṁaiṫeas do ḋeunaṁ

Digitized by Google

a dtaoiḃ na Gaeḋilge ameasg na ndaoineaḋ labaras í. Is an ḃeagán díoḃ a d'ḟéadas í léiġeaḋ; is tré n-a gcluais aċt ní le n-a súil brosdóċṫar iad mear do ċur ar a dteanga, agus d'a coimeud ó ḃás. Is mór an t-iongnaḋ é naċ ḃfuil níos mó deaġ labairṫeoraċ Gaeḋilge re fáġail in Eirinn Tá mórán daoineaḋ léiġeas agus sgrioḃas í go h-an ṁaiṫ; aċt is píonúsaċ d'a gclos 'nuair deunaid iarraiḋ oráid do ḋeunaṁ innte. 'Sé áḋḃar de so, diṫ cleaċdaiḋ ar labairt na ṫeanga. Cleaċdaid sgrioḃaḋ agus léiġeaḋ; ní ċleaċdaid labairt, agus ar an áḋḃar sin ní labairid go maiṫ.

An Cúigeaḋ Alt.

Ní ḟeudann aon teanga mairċainn anois gan leaḃair. Bhí am ann 'nuair a d'ḟeud teanga mairċainn gan leaḃair, gan litreaċt; aċt tá mórán diċfre eidir an diú agus an allód, agus tá 'n t-am imiġṫe go deo, iṅ ar ḟeud teanga mairċainn gan litreaċt. Ní raiḃ mórán daoineaḋ a d'ḟeud léiġeaḋ no sgrioḃaḋ sa t-sean aimsir, go h-airiġṫe sul cloḃuaileaḋ leaḃair, 'nuair ba riaċtanaċ iad do sgrioḃaḋ le peann. Ní raiḃ aon leaḃar san doṁan a n-allód a n-aġaiḋ na míltеaḋ leaḃar atá·ann anois. Ba h-éigean, ar an áḋḃar sin, do ṫeangṫaiḃ mairċainn gan litreaċt sa t-sean aimsir mar ġeall ar teirce leaḃar; aċt anois, nuair tig leis na h-uile daoiniḃ léiġeaḋ agus sgrioḃaḋ, ní

féidir le h-aon teanga mairṫainn gan litreaċt innte.

'Siad leabair agus seanmóiriḋe do ċongḃaiġ teanga na Breataine beo ; agus má ṁairfiḋ an Ghaeḋilig, is le leabraiḃ, seanmóiriḃ agus litreaċt coimeudfar beo í. Ní'l mórán eolais ag na h-Eireannuiġiḃ ar an meud litreaċta Breaṫnuise atá a mBreatain ; agus cuirṫear síos annso cunntas dí, tógṫa as Ensiclo-pédia Chambers de'n ḃliaḋain míle, oċt gcéad, noċad a dó. Do réir an ḟoillsiġṫe sin atá a mBreatain fiċe páipeur nuaiġeaċt seaċtṁaineaċ; eidir cúig deug agus fiċe irisleabair míosaṁala ; dá ċeann eile foillsiġṫear dá uair sa mí ; agus ceann aṁáin ṫigeas amaċ ceiṫre uaire sa mbliaḋain. Tá na páipeura so agus na h-irisleabair so go léir a mBreaṫnuis. Ní leigṫear aon ḟocal aṁáin de Bhearla ionnta, má feudṫar a ṡeaċnaḋ. Taoiḃ amuiġ an ṁéid sin litreaċt' aimsire, atá leabair de'n uile ċineul a dteanga na Breataine. Deirṫear é le daoiniḃ ag a ḃfuil eolas cinnte ar Bhreatain go gcaitear beagnaċ dá ċéad míle punt sa mbliaḋain ar leabraiḃ Breaṫnise a mBreatain! Ní mór an t-iongnaḋ é go ḃfuil teanga na tíre sin faoi ṁeas agus faoi ḃláṫ.

Taoḃ amuiġ de litreaċt agus de leabaraiḃ, 'siad

Digitized by Google

seanmóiriḋe na neiṫe is feárr ċum teanga do ċoimeud beo. Dá dtabairfiḋe seanmóiriḋe a nGaeḋilg gaċ Dóṁnaċ ar fud Eireann mar tabarṫar ar fud Breatainе a mBreaṫnuis, ní fad sul ċuirfiḋe beaṫa nuaḋ sa nGaeḋilg. 'Siad seanmóiriḋe, níos mó 'na litreaċt féin ċoimeudas beo na h-il-ṫeangṫa atá d'a labairt in Austria. 'Sí Gearmáinis ceann-ṫeanga agus riaġail-ṫeanga na tíre. Ní ġéirleanann Austria na mín ṫeangṫa atá fuiṫe ; tá sí ro ġlic amadánaċd mar sin do ḋeunaṁ, óir tá fios aice is móide d'ḟássadois dá ngéirleunfaiḋe iad, tar ċeann gur mian lei a marḃaḋ, agus Gearmáinis do ḋeunaṁ d'a labáirt ar fud na tíre go léir. Chonnarcas in America fear do ḃí 'na oifgeaċ san armailte Austria, agus d'iarras air creud fá nar ḟeud Austria na h-il-ṫeangṫa míne so do ḋíbirt, agus do ṫabairt ar na h-il-ċineaḋaċaiḃ fuiṫe, Gearmáinis do labairt. Duḃairt sé nar ḟeud Austria iad do ḋíbirt ċóṁ fad a's beiḋ na sagairt d'a labairt ó'n altóir. D'iarras air naċ fíor é go bḟuil na mín-ṫeangṫa so ag dreoġaḋ, agus naċ fíor é go bḟuil an Ghearmáinis ag leaṫnuġaḋ agus ag marḃaḋ, beagán ar ḃeagán, na dteangṫaḋ eile. Duḃairt sé nar fíor; aċt go contrárda go raiḃ an Ghearmáinis ag dreoġaḋ a gcuid de na

tírṫiḃ ar a ndeuntar impireaċt na h-Austria, go h-áiriġṫe a n-Ungariai agus a mBohemia. Tá cinn éigin de na tírṫiḃ so faoi ċúṁaċt Austria ar feaḋ ceiṫre céad bliaḋan; agus is éigean do gaċ fear san armailte Austria na focail orduiġṫe Gearmáinise do ṫuigsin; ní féidir le h-aon duine, suiġiuġaḋ ná oifig d'ḟáġail faoi riaġail na tíre muna dtuigeann sé Gearmáinis; giḋeaḋ, tá níos mó Polise, Bohéimise agus Ungariaise d'á labairt in Austria anois iona do ḃí in aon aimsir ó ṫús an doṁain!

Ní'l aon teanga de na teangṫaiḃ naċ ḃfeudann Austria do ṁarḃaḋ, ná do ḋíbirt, níos mó 'na beagán aois d'á sgrioḃaḋ; ní aċt fáis aoin oiḋċe iad a g-comórtus leis an Gaeḋilig. Ní'l aon t-sean litreaċt ionnta. Ḃí an Ġaeḋilig faoi ḃláṫ, le míltiḃ leaḃar innte sul rugaḋ aon teanga de na teangṫaiḃ naċ feudann Austria do ṁarḃaḋ ná do ḋíbirt, agus díbreóċaḋ agus ṁarḃóċaḋ sí iad le casa súla dá dtiocfaḋ lei é sin do ḋeunaṁ; aċt leanaid d'á labairt na daoine dar teangṫa iad. Ní féidir le mallaċt, bagairt ná bríb ṫabairt orra d'a dtréigean; aċt gan mallaċt, bagairt ná bríb, tréigid na h-Eireannuiġ a dteanga uasal ársaiġ binn mín féin; agus deirid an ċuid is mó díoḃ gur tíorġráḋuiġṫeoiriḋe iad! Is cine neaṁċoitċeann sinn go deiṁin!

Digitized by Google

Ní ḃfuil aon teanga do laḃaraḋ ar ṁór-ṫír na h-Eorpe a n-allód naċ laḃarṫar ann anois. Má d'eug aon teanga ṫíoraṁuil a n-Euróip ar feaḋ na cúig céad bliaḋan ċuaid ṫart, ní'l aon eolas agam uirri, agus ní ċualas trácht uirri a riaṁ. Mairiḋ teanga na Breataine Bege a bFrainc, giḋ naċ ḃfuil mórán gráiḋ ag na Francaiḃ uirri, agus ba ṁaiṫ leo í do ḃeiṫ marḃ. Tá teanga na mBasg, muintear beg ċoṁnuiġeas a bFrainc agus a Sbáin, beo agus faoi bláṫ a n-aiṁḋeoin gaċ iarrata deuntar le Frainc agus le Sbáin ċum na teanga sin do ḋíbirt. Tá teangṫa d'a laḃairt in Austria naċ laḃarṫar le níos mó 'na beagán céad míle daoineaḋ, agus máirid a n-aiṁḋeoin iarrata Austria d'a marḃaḋ. Naċ truaġ an cás é gurab in Éirinn, agus innte aṁáin, atá teanga ṫíoraṁuil ag fáġail báis? Is fíor go ḃfuil an Ghaeḋilig ag dreoġaḋ, agus dar liom ag fáġail báis a n-Albain ċóṁ luaṫ, agus b'ḟéidir níos luaiṫe 'na a n-Eirinn; aċt is deacair re raḋ má do ḃí sí riaṁ 'na teanga ṫíoraṁuil Alban mar ba ṫeanga ṫíoraṁuil Eireann í. Is fíor go raiḃ an Ghaeḋilig, no canaṁuin éigin do ḃean ria, d'a laḃairt ar fud Alban go léir a n-allód; ta sin dearḃṫa le ainmnaiḃ áiteaḋ loċtair Alban, a n-áitaiḃ in nar laḃaraḋ focal Gaeḋ-

Digitized by Google

ilge ar feaḋ níos mó ná míle bliaḋan. Ḃí cine Láidir Sacsanaċ a ndeasceart na h-Alban ó aimsir imċéin, ó 'n gcúigeaḋ no ó'n seiseaḋ aois, gan aṁrus; agus meastear é, a's tá sé inṁeasta, gur díbreaḋ iad so do labair Gaeḋilig as soir-ḋeas na h-Alban ins an seiseaḋ aois, nó trí céad bliaḋain deug ó ṡoin. Is follus, ar an áḋḃar sin, naċ teanga ċíoraiṁuil an Ghaeḋilig in Albain mar is teanga ċíoraṁuil in Eirinn í. Ba h-aiṫis d'Albain an Ghaeḋilig d'eug innte; aċt ba h-aiṫis ceud uair níos measa d'Eirinn dá n-eugfaḋ a teanga féin sa ḃfód in ar ḟás sí ar dtús. agus in nar labaraḋ teanga eile ó ṫús an doṁain go h-aimsir a claoite.

'Sé tíorġráḋ ḟaoras teangṫa ó ḃás, agus ḃeireas orra do ḃeiṫ cleaċtúṫa agus saoṫruiġṫe. Is fíor é go ḃfásaid teangṫa beagnaċ aṁuil fásaid baill an ċuirp; aċt muna ḃfuil gráḋ orra ag na daoiniḃ darab teangṫa iad, ní ṫiocfaid siad ḃeiṫ faoi ṁeas. Impoiġimís ar súile ar Ghearmáin, agus cad do ċíḋmíd? Aon de na teangṫaiḃ is mó dá ḃfuil san doṁan ar n-a saoraḋ beagnaċ ó ḃás taoiḃ astiġ dá nó trí céad bliaḋan. Dá ċéad bliaḋain ó ṡoin, ba ṫruaġ an staid ann a raiḃ an Ghearmáinis; agus dá ċéad bliaḋain roiṁe sin, ḃí sí a staid níos measa fós. Níor labaraḋ í go

Digitized by Google

coiṫċeann leis na daoiniḃ móra; 'siad Laidionn agus Fraincis do laḃradaois níos mó 'na a dteanga féin. Ní raiḃ aċt beagán leaḃar innte. Ḃí sí roinnte a mórán de ċanaṁnuiḃ. Níor ṫuigeadar a ċéile daoine tuaiscirt agus deiscirt na tíre; aċt faoi ḋeire ċonnairc daoine críona gurab éigean aon teanga 'ṁáin do ḃeiṫ san tír, agus gurab éigean na leaḃair do ḃeiṫ sgrioḃṫa innte, agus innte aṁáin. Do leann na daoine aineolaċa a gcanaṁuin féin do labairt ar ais na teineaḋ, aċt níor cleaċdaḋ aċt teanga na leaḃar a n-áitiḃ publiḋe, agus níor cloḃuaileaḋ aċt aon teanga 'ṁáin ins na leaḃraiḃ, no ins na páipeu-raiḃ; agus anois, a n-aiṁḋeoin an ṁéid de ċanaṁanaiḃ atá sa nGearmáinis, ní'l aċt aon teanga san tír—an teanga in a sgrioḃṫar a litreaċt go léir.

'Nuair innistear sgeul na Gearmáinise innistear sgeul na Ruisise mar an gceudna. Céad bliaḋain ó ṡoin ní raiḃ an Ruisis faoi ṁeas a Ruisia féin, ná a dtír ar biṫ eile. Ní raiḃ sí d'a labairt leis na h-uaislib Ruiseaċa, aċt 'nuair ba h-éigean dóiḃ í labairt ris na daoiniḃ do ḃí fuṫa, nar ṫuig Francais, ná aor teanga eile aċt a gcanaṁuin féin. Ní raiḃ aċt an beagán leaḃar san Ruisis céad bliaḋain ó ṡoin. Ní ċuala an doṁan ainm aoin úġdair Ruisiġ, óir ní

raiḃ aon úġdar Ruiseaċ ann. Aċt tá úġdair a Ruisia anois, sgrioḃas a Ruisis; agus tá an meud sin measta ar na leaḃraiḃ sgrioḃaid go n-aistriġtear iad go Fraincis, agus go beagnaċ gaċ teanga eile.

An Seiseaḋ Alt.

Sé an níḋ is iongantuiġe a dtaoiḃ na Gaeḋilge an míṁeas agus an déistin atá ag an ċuid is mó de na daoiniḃ uirri sna h-áitiḃ féin in a maireann sí fós, agus in a labairṫear, no in a dtuigṫear í go coitċeann. Ní féidir le h-aon duine dul in aon áit in iarṫar na tíre gan an níḋ so do ṫabairt fa deara. Chíḋfiḋ sé, mar an gceudna, guraḃ iad na daoine is aineolaiġe 'gus is tuataċaiġe ag a ḃfuil an míṁeas is troime ar ṫeanga a sinnsear agus a n-dúṫaiġe. Is minic do beanaḋ gáire asam a gcúig Chonnaċt, agus a gcúig-Mhuṁain leis, ar ċlos na ndaoineaḋ óg ag deunaṁ leiṫsgeul gan Gaeḋilig do labairt 'nuair ba h-éigean dóiḃ í do labairt le sean daoiniḃ, agus ar ḟeicsin na n-iarraḋ do ġnidís re Beurla labairt 'n a h-áit, agus iad ag tuigsin Gaeḋilge maiṫ go leor. Bhí mé a n-áit éigin a gCondae Mhuiġeo um fiċid bliaḋain ó soin. Chonnairc mé buaċaill óg boċt,

Digitized by Google

agus é a ngiobalaiḃ. Bhí madaḋ deas aige, agus ṫosuiġ mé labairt leis a nGaeḋilig a dtaoiḃ an ṁadaiḋ “An leatsa an madaḋ sin?” “a ndíolfá é?” “ḃfuil grád mór agad air?” Do ṫuig sé go h-an ṁaiṫ gaċ aon ḟocal a dubairt mé, aċt níor ḟeud mé aon ḟocal aṁáin Gaeḋilge do ḃuain as. Bhí sé a ngiobalaiḃ agus ag iarraiḋ na déirce, aċt ḃí sé a ḃfad ro uaḃraċ re Gaeḋilig do laḃairt! Muna mbeiṫ go ḃfuilim faoi ġeis gan aon ḟocal aṁáin de Bheurla do ċur ins an leaḃrán so, ḃainfeaḋ gáire as an léiġṫeoir le sgrioḃaḋ an droċ Bheurla in a dtug sé freagraḋ ḋam.

Tá an miṁeas so ar an Gaeḋilig re fáġail in gaċ áit in Eirinn agus in gaċ tír in a ḃfuil Eireannuiġ. Ní deirim go ḃfuil miṁeas ar a dteanga ṫíoraṁuil re fáġail sna h-uile cineulaiḃ de ṁuintir na h-Eireann, óir tá mór ċuid díoḃ ag deunaṁ a n-diṫċill ċum na Gaeḋilge do leaṫnuġaḋ agus do ṡaoraḋ ó ḃás; aċt faraoir! tá mór ċuid eile naċ cuireann aon t-suim innte, agus do ḃiaḋ níos luaṫġáiriġe na brónaċ dá n-eugfaḋ sí amáraċ. Bioḋ súil againn go mbeiḋ an cineul sin d'Eireannuiġiḃ ag eirġe níos teirce gaċ aon lá

Bhí eolas agam ar mórán daoineaḋ in America nar

Digitized by Google

laḃair aċt an ḃeagán Ḃeurla sa mbaile in Eirinn, aċt níor ḃ'ḟéidir le h-aon duine aon ḟocal Gaeḋilge do ḃuain arda in America. 'Nuair ḃí mé in America an ċéad uair, níos mó 'na dáḟiċid bliaḋain ó ṡoin, ní raiḃ baile ann, beg no mór, in a raḃas, agus in a raiḃ Eireannuiġ, in nar cluinti Gaeḋilig go coitċeann; aċt anois, a n-aiṁḋeoin na n-uile scol Gaeḋilge do cuireaḋ ar bun ann, taob a stiġ ficead bliaḋan, is anaṁ cluintear daoine ag laḃairt Gaeḋilge, aċt aṁáin ins na bailtiḃ bege ar fud Sacsan Nuaḋ in a ḃfuil mórán Eireannaċ. Aċt is inṁeasta go mbeiḋ na h-Eireannuiġ, ní aṁáin in America aċt ar fud an doṁain go léir, níos cúaramaiġe a dtaoiḃ a dteanga ó so amaċ. Thugas faoi deara beagán ama sul ḟágas America, go raiḃ mórán Eireannaċ nar ċuir aon t-suim sa nGaeḋilig ó ḟágadar Eire, ag tosuġaḋ d'a laḃairt a rís; agus deirċear go ḃfuil na h-Eireannuiġ in Austrália féin d'a taḃairt faoi deara, agus go gcuireaḋ mórán scol Gaeḋilge ar bun ann sin go déiġeanaċ.

Ná meastar é le h-aon duine naċ raiḃ cinn éigin de na teangṫaiḃ is mó agus is leaṫnuiġṫe dá ḃfuil san doṁan anois, faoi ḋiṁeas agus déistin a n-allód. Ḃí an Ḃeurla féin faoi ḋiṁeas a Sacsain ar feaḋ

Digitized by Google

níos mó 'ná trí céad bliaḋan. Ba h-iad na boċta agus ísle, 'gur iad sin aṁáin, do laḃair Beurla. 'Sí Fraincis do laḃaraḋ leis na daoiniḃ móra, óir ba h-iad na Francaiġ ruġ buaiḋ ar na Sacsanaiḃ san aonṁaḋ aois deug, agus beiḋ teanga na mbuaiḋṫeoraċ faoi ṁeas a gcoṁnuiḋe. Bhí an Beurla faoi ḋiṁeas a Sacsain ar feaḋ fad-aimsire; agus a deirṫí go minic a dtaoiḃ fir boiċt Sacsanaiġ, "Do ḃeiḋeaḋ Seaán 'na ḋuine uasal dá mbeiṫ Fraincis aige." Is iontuigṫe de so naċ cóir do na h-Eireannuiġiḃ do ḃeiṫ eudóċasaċ um a dteanga, dá ṫruaiġe a stáid anois. Bhí an Beurla faoi ḋiṁeas no gur eiriġ suas filiḋ agus feallsaṁain do sgríoḃ leaḃair móra ann; agus ó ḃeiṫ 'n a ṫeanga gan meas, 'sé an teanga is mó dá ḃfuil san doṁan anois, mar ġeall ar an litreaċt ṁóir atá ann, agus mar ġeall ar meud na dtírṫeaḋ in a laḃarṫar é, agus in ar ġaḃ sé freuṁ. Is éigean adṁáil gurab é an claiḋeaṁ, no cúṁaċt politicaċ, níos mó, b'ḟéidir, 'ná litreaċt, do leaṫnuiġ an Beurla; agus ba h-é an claiḋeaṁ, no cúṁaċt politicaċ, do leaṫnuiġ an Laidionn a n-allód; agus is fíor é, le cúṁaċt politicaċ go n-aiṫḃeoċaiḋe an Ghaeḋilig níos úra agus níos luaiṫe. Giḋeaḋ, is féidir é ḋeunaṁ gan cúṁaċt politicaċ ar biṫ, agus in a h-aiṁḋeoin

Digitized by Google

féin, mar do rinneaḋ a mBreatain leis an mBreatnuis. 'Nuair do ṁoṫuiġ na h-Eireannuiġ gur riaċtanaċ dóiḃ a dteanga ṫíoraṁuil do ṡaoraḋ ó ḃás, agus 'nuair do cuireaḋ ar bun an "Comann re cúṁdaċ na Gaeḋilge," agus ní'l sé aċt beagán níos mó ná fiċe bliaḋain ó ṡoin, dúḃraḋ le mórán naċ raiḃ aon ṡreuṁ ná bunáit san corruġaḋ a dtaoiḃ aiṫḃeoġṫa na Gaeḋilge do ṫosuiġ um an am luaiḋtear ṡuas; agus naċ cuirfiḋe aon t-suim ann, a gceann beagán de ḃliaḋantaiḃ. Ní raiḃ san mbliaḋain 1875, aċt dá ċomann san doṁan tabarṫa d'aiṫḃeoġaḋ na Gaeḋilge, eaḋon, an ceann luaiḋtear ċeana do cuireaḋ suas in Aṫ-cliaṫ, agus ceann eile a gcaṫair Nuaḋ Eaḃroc in America. Ba glic an fear é inneosaḋ an meud comann re cúṁdaċ, re teagasg agus re cleaċtaḋ na Gaeḋilge atá in Eirinn, a mBreatain ṁóir agus in America anois. Cúig 'ar fiċid bliaḋana ó ṡoin ní raiḃ duine a bFrainc ná a nGearmáin, dá ḟoġlumṫa, ag a raiḃ aon eolas ar an Gaeḋilig, taoḃ amuiġ de Zeus, úġdar an leaḃair ṁóir sin, Grammatica Celtica, agus b'ḟéidir aon no dó eile mar Bop no Ebel, d'ḟoġluim beagán ó ġraimeur Gaeḋilge de Zeus; aċt anois tá sgoláiriḋe Gaeḋilge beagnaċ ċóṁ líonṁar a nGearmáin a's atáid in Eirinn. Agus in Eirinn féin, ba beg an meud daoineaḋ do ḃí

Digitized by Google

innte cúig a's fiċid bliaḋna ó ṡoin ag a raiḃ fíor eolas ar an Gaeḋilig; aċt anois tá sluaġ ḋíoḃ re fáġail ar fud na tíre go léir. Tá an "teanga ṫíoramuil" d'a teagasg a níos mó 'ná caogad de sgoltaiḃ tíoramala. Tá na maiġistriḋe sgol díolta d'a teagasg; aċt muna ḃfuil dúil agus mian a foġlumṫa a gcriḋṫiḃ na n-Eireannaċ, ní ṫiocfaiḋ sí ċum cinn go deo, cuir a gcás go raiḃ sí d'a teagasg in gaċ sgoil agus coláiste ó ḃárr go bun na tíre.

Ma's mian linn an Ghaeḋilig do ṡaoraḋ, caiṫfimid leaḃair do ṫaḃairt do na daoiniḃ ag a ḃfuil dúil i ḃfoġluim. Caiṫfimid leaḃair nuaḋa do sgrioḃaḋ, no na sean leaḃair do ċur a nGaeḋilig na h-aimsire so. Ni féidir leis an Gaeḋilig mairċainn gan leaḃair. 'Sé an níḋ deirid na daoine ag naċ ḃfuil gráḋ uirri, Creud fá foiġleómaois Gaeḋilig? Ni ḃfuil níḋ innte re léiġeaḋ aċt an Bioblα agus beagán leaḃar urnuiġe, muna léiġimid an Leaḃar Laiġean, an Leaḃar Breac, no sean leaḃar éigin eile láiṁ-sgrioḃṫa atá ro ċruaiḋ ní amáin dúinne, aċt do na sgoláiriḃ Gaeḋilge is feárr san tír. 'Sé so an níḋ buailear an Ghaeḋiliġ, eaḋon, diṫ leaḃar. Muna ḃfuil na sgoláiriḋe Gaeḋilge toileamuil leaḃair Gaeḋilge do sgrioḃaḋ, ní ḟeicim féin aon ṁoḋ in a dtiocfaiḋ linn leaḃair do ṁeudugaḋ

Digitized by Google

aċt na sean leabair láiṁsgríoḃṫa d'ḟoillsiuġaḋ a nGaeḋilig nuaiḋ. Deuntar so agus beiḋ go leor ré léiġeaḋ sa nGaeḋilig. Naċ bfuil a leiṫeiḋ deunta le sean litríeaċt na dteangṫaḋ eile? Naċ deuntar é a mBeurla? Ní ḟeicimid filiḋeaċt Séicspír mar sgríoḃaḋ leis í. Tá an meud sin diḟrire eidir Beurla Séicspír agus Beurla Tenison a's atá eidir Gaeḋilig Leabair na h-Uiḋre agus an teanga sgríoḃaim féin anois. Aċt do beiḋeaḋ sé níos deacra agus níos daora na sean leabair láiṁ-sgríobṫa do ċur sa nGaeḋilig láṫairiġ iona leabair lán nuaḋ do sgríoḃaḋ. Is éigean a ráḋ naċ bfuil mórán dúile ag úġdar ar biṫ leabair Gaeḋilge do sgríoḃaḋ 'nuair naċ mbíḋeann dóċas aige airgead do ḋeunaṁ asta. Ní beiḋ go leor leabar Gaeḋilge againn no go ndéinid daoine airgead le n-a sgríoḃaḋ. Dá mbeiḋeaḋ iarraiḋ ar leabraiḃ sa nGaeḋilig, is geárr go mbeiḋeaḋ go leor díoḃ againn.

Digitized by Google

An Seaċtṁaḋ Alt.

Má do ḃí, ó túr an doṁain, aon teanga do ḃí mío-aḋṁar níos mó 'na aon teanga eile, ba h-í an Ghaeḋilig. Is fad, an ḟad ó ṡoin, ṫáinic an céad mioḋaḋ uirri, eaḋon, san naoṁaḋ aois, 'nuair ṫáinic na Loċlannaiġ ċum Eireann d'a milleaḋ agus d'a sgrios. Is inṁeasta go raiḃ níos mó leaḃar a nGaeḋilig ins an am sin in Eirinn iona do ḃí in aon teanga eile na h-Eorpa taoiḃ amuiġ na Gréigise 'gus na Laidne; agus is inṁeasta mar an gceudna go raiḃ an ċuid is mó aca sgriosta leis na Loċlannaċaiḃ; óir ní raiḃ mainistir in Eirinn uile nar goideaḋ 'gus nar sgriosaḋ leo seaċd nuair ar feaḋ dá ċéad bliaḋan; agus is ins na mainistriḃ do ḃí an ċuid is mó de na

coitċeann leis na daoiniḃ móra; 'siad Laidionn agus Fraincis do laḃaradaois níos mó 'na a dteanga féin. Ní raiḃ aċt beagán leaḃar innte. Ḃí sí roinnte a mórán de ċanaṁnuiḃ. Níor ṫuigeadar a ċéile daoine tuaiscirt agus deiscirt na tíre; aċt faoi ḋeire ċonnaire daoine críona guraḃ éigean aon teanga 'ṁáin do ḃeiṫ san tír, agus guraḃ éigean na leaḃair do ḃeiṫ sgrioḃṫa innte, agus innte aṁáin. Do leann na daoine aineolaċa a gcanaṁuin féin do laḃairt ar ais na teineaḋ, aċt níor cleaċdaḋ aċt teanga na leaḃar a n-áitiḃ publiḋe, agus níor cloḃuaileaḋ aċt aon teanga 'ṁáin ins na leaḃraiḃ, no ins na páipeu-raiḃ; agus anois, a n-aiṁḋeoin an ṁéid de ċanaṁanaiḃ atá sa nGearmáinis, ní'l aċt aon teanga san tír—an teanga in a sgrioḃṫar a litreaċt go léir.

'Nuair innistear sgeul na Gearmáinise innistear sgeul na Ruisise mar an gceudna. Céad bliaḋain ó ṡoin ní raiḃ an Ruisis faoi ṁeas a Ruisia féin, ná a dtír ar biṫ eile. Ní raiḃ sí d'a laḃairt leis na h-uaisliḃ Ruiseaċa, aċt 'nuair ba h-éigean dóiḃ í laḃairt ris na daoiniḃ do ḃí fuṫa, nar ṫuig Francais, ná aon teanga eile aċt a gcanaṁuin féin. Ní raiḃ aċt an ḃeagán leaḃar san Ruisis céad bliaḋain ó ṡoin. Ní ċuala an doṁan ainm aon úġdair Ruisiġ, óir ní

Digitized by Google

raiḃ aon úġdar Ruiseaċ ann. Aċt tá úġdair a Ruisia anois, sgrioḃas a Ruisis; agus tá an meud sin measta ar na leaḃraiḃ sgrioḃaid go n-aistriġṫear iad go Frainncis, agus go beagnaċ gaċ teanga eile.

An Seiseaḋ Alt.

Sé an níḋ is iongantuiġe a d-taoiḃ na Gaeḋilge an míṁeas agus an déistin atá ag an ċuid is mó de na daoiniḃ uirri sna h-áitiḃ féin in a maireann sí fós, agus in a laḃarṫar, no in a d-tuigṫear í go coitċeann. Ní féidir le h-aon duine dul in aon áit in iarṫar na tíre gan an níḋ so do ṫaḃairt fa deara. Chíḋfiḋ sé, mar an gceudna, gurab iad na daoine is aineolaiġe 'gus is tuataċaiġe ag a ḃfuil an míṁeas is troime ar ṫeanga a sinnsear agus a n-dúċaiġe. Is minic do beanaḋ gáire asam a gcúig Chonnaċt, agus a gcúig-Mhuṁain leis, ar ċlos na ndaoineaḋ óg ag deunaṁ leiṫsgeul gan Gaeḋilig do laḃairt 'nuair ba h-éigean dóiḃ í do laḃairt le sean daoiniḃ, agus ar feicsin na n-iarraḋ do ġníḋís re Beurla laḃairt 'n a h-áit, agus iad ag tuigsin Gaeḋilge maiṫ go leor. Bhí mé a n-áit éigin a gConndae Mhuiġeo um fiċid bliaḋain ó soin. Chonnairc mé buaċaill óg boċt,

Digitized by Google

agus é a ngiobailiḃ. Bhí madaḋ dear aige, agus ṫosuiġ mé labairt leis a nGaeḋilg a dtaoiḃ an ṁadaiḋ "An leatsa an madaḋ sin?" "a ndíolfá é?" "Ḃfuil grád mór agad air?" Do ṫuig sé go h-an ṁaiṫ gaċ aon ḟocal a dubairt mé, aċt níor ḟeud mé aon ḟocal aṁáin Gaeḋilge do ḃuain as. Bhí sé a ngiobailiḃ agus ag iarraiḋ na déirce, aċt ḃí sé a ḃfad ro uaḃraċ re Gaeḋilg do laḃairt! Muna mbeiṫ go ḃfuilim faoi ġeis gan aon ḟocal aṁáin de Bheurla do ċur ins an leaḃrán so, ḋainfeaḋ gáire as an léiġṫeoir le scriobaḋ an droċ Bheurla in a dtug sé freagraḋ ḋam.

Tá an miṁeas so ar an Gaeḋilg re fáġail in gaċ áit in Eirinn agus in gaċ tír in a ḃfuil Eireannuiġ. Ní deirim go ḃfuil miṁeas ar a dteanga ṫíoraṁuil re fáġail sna h-uile cineulaiḃ de ṁuintir na h-Eireann, óir tá mór ċuid díoḃ ag deunaṁ a n-diṫċill ċum na Gaeḋilge do leaṫnuġaḋ agus do ṡaoraḋ ó ḃás; aċt faraoir! tá mór ċuid eile naċ cuireann aon t-suim innte, agus do ḃiaḋ níos luaṫġáiriġe na brónaċ dá n-eugfaḋ sí amáraċ. Bíoḋ súil againn go mbeiḋ an cineul sin d'Eireannuiġiḃ ag eiriġe níos teirce gaċ aon lá

Bhí eolas agam ar mórán daoineaḋ in America nar

Digitized by Google

laḃair aċt an beagán Beurla sa mbaile in Eirinn, aċt níor ḃ'ḟéidir le h-aon duine aon ḟocal Gaeḋilge do ḃuain arda in America. 'Nuair ḃí mé in America an ċéad uair, níos mó 'na dáḟiċid bliaḋain ó ṡoin, ní raiḃ baile ann, beg no mór, in a raḃas, agus in a raiḃ Eireannuiġ, in nar cluintí Gaeḋilg go coitċeann; aċt anois, a n-aiṁḋeoin na n-uile scol Gaeḋilge do cuireaḋ ar bun ann, taob a stiġ fiċead bliaḋan, is anaṁ cluintear daoine ag laḃairt Gaeḋilge, aċt amáin insna bailtiḃ bege ar fud Sacsan Nuaḋ in a ḃfuil mórán Eireannaċ. Aċt is inṁeasta go mbeiḋ na h-Eireannuiġ, ní aṁáin in America aċt ar fud an doṁain go léir, níos cúaramaiġe a dtaoiḃ a dteanga ó so amaċ. Thugas faoi deara beagán ama sul ḟágas America, go raiḃ mórán Eireannaċ nar ċuir aon t-suim sa nGaeḋilg ó ḟágadar Eire, ag tosuġaḋ d'a laḃairt a rís; agus deirtear go ḃfuil na h-Eireannuiġ in Austrália féin d'a taḃairt faoi deara, agus go gcuireaḋ mórán scol Gaeḋilge ar bun ann sin go déiġeanaċ.

Ná measta é le h-aon duine naċ raiḃ cinn éigin de na teangṫaiḃ is mó agus is leaṫnuiġṫe dá ḃfuil san doṁan anois, faoi ḋiṁeas agus déistin a n-allód. Ḃí an Beurla féin faoi ḋiṁeas a Sacsain ar feaḋ

Digitized by Google

níos mó 'ná trí céad bliadan. Ba h-iad na boċta agus isle, 'gur iad sin amáin, do labair Beurla. 'Sí Fraincis do labarad leis na daoiniḃ móra, óir ba h-iad na Francaiġ rug buaiḋ ar na Sacsanaiḃ san aonṁaḋ aois deug, agus beiḋ teanga na mbuaiḋṫeoraċ faoi ṁeas a gcoṁnuiḋe. Bhí an Beurla faoi ḋiṁeas a Sacsain ar feaḋ fad-aimsire; agus a deirṫí go minic a dtaoiḃ fir boiċt Sacsanaiġ, "Do ḃeiḋeaḋ Seaán 'na ḋuine uasal dá mbeiṫ Fraincis aige." Is iontuigṫe de so naċ cóir do na h-Eireannuiġiḃ do ḃeiṫ eudóċasaċ um a dteanga, dá ṫruaiġe a stáid anois. Bhí an Beurla faoi ḋiṁeas no gur eiriġ suas filiḋ agus feallsaṁain do sgrioḃ leaḃair mórá ann; agus ó ḃeiṫ 'n a ṫeanga gan meas, 'sé an teanga is mó dá bfuil san doṁan anois, mar ġeall ar an litreaċt ṁóir atá ann, agus mar ġeall ar meud na dtírṫeaḋ in a laḃarṫar é, agus in ar ġaḃ sé sreuṁ. Is éigean adṁáil gurab é an claiḋeaṁ, no cúṁaċt politicaċ, níos mó, b'ḟéidir, 'na litreaċt, do leaṫnuiġ an Beurla; agus ba h-é an claiḋeaṁ, no cúṁaċt politicaċ, do leaṫnuiġ an Laidionn a n-allód; agus is fíor é, le cúṁaċt politicaċ go n-aiṫḃeoċaiḋe an Ghaeḋilig níos úra agus níos luaiṫe. Giḋeaḋ, is féidir é ḋeunaṁ gan cúṁaċt politicaċ ar biṫ, agus in a h-aiṁḋeoin

Digitized by Google

féin, mar do rinneaḋ a mBreatain leis an mBreatnuis. 'Nuair do ṁoġṫuiġ na h-Eireannuiġ gur riaċtanaċ dóiḃ a dteanga ṫíoraṁuil do ṡaoraḋ ó ḃás, agus 'nuair do cuireaḋ ar bun an "Comann re cúṁdaċ na Gaeḋilge," agus ní'l sé aċt beagán níos mó na fiċe bliaḋain ó ṡoin, dúḃraḋ le mórán naċ raiḃ aon ḟreuṁ ná bunáit san corruġaḋ a dtaoiḃ aiṫḃeoġṫa na Gaeḋilge do ṫosuiġ um an am luaiḋtear ṡuas ; agus naċ cuirfiḋe aon t-suim ann, a gceann beagán de ḃliaḋantaiḃ. Ní raiḃ san mbliaḋain 1875, aċt dá ċomann san doṁan tabarṫa d'aiṫḃeoġaḋ na Gaeḋilge, eaḋon, an ceann luaiḋtear ċeana do cuireaḋ suas in Aṫ-cliaṫ, agus ceann eile a gcaṫair Nuaḋ Eaḃroc in America. Ba glic an fear é inneosaḋ an meud comann re cúṁdaċ, re teagasg agus re cleaċtaḋ na Gaeḋilige atá in Eirinn, a mBreatain ṁóir agus in America anois. Cúig 'ar fiċid bliaḋana ó ṡoin ní raiḃ duine a bFrainc ná a nGearmáin, dá ḟoġlumṫa, ag a raiḃ aon eolas ar an Gaeḋilig, taoḃ amuiġ de Zeus, úġdar an leaḃair ṁóir sin, Grammatica Celtica, agus b'ḟéidir aon no dó eile mar Bop no Ebel, d'ḟoġluim beagán ó ġraimeur Gaeḋilge de Zeus ; aċt anois tá sgoláiriḋe Gaeḋilge beagnaċ ċóṁ líonṁar a nGearmáin a's atáid in Eirinn. Agus in Eirinn féin, ba ḃeg an meud daoineaḋ do ḃí

Digitized by Google

innte cúig a's fiċid bliaḋna ó ṡoin ag a raiḃ fíor eolas ar an Gaeḋilg; aċt anois tá sluaġ ḋíoḃ re fáġail ar fud na tíre go léir. Tá an "teanga ṫíoraṁuil" d'a teagasg a níos mó 'ná caogad de sgoltaiḃ tíoraṁala. Tá na maiġstriḋe sgol díolta d'a teagasg; aċt muna ḃfuil dúil agus mian a foġlumṫa a gcriḋṫiḃ na n-Eireannaċ, ní ṫiocfaiḋ sí ċum cinn go deo, cuir a gcás go raiḃ sí d'a teagasg in gaċ sgoil agus coláiste ó ḃárr go bun na tíre.

Ma's mian linn an Ghaeḋilig do ṡaoraḋ, caiṫfimid leaḃair do ṫaḃairt do na daoiniḃ ag a bfuil dúil í ḟoġluim. Caiṫfimid leaḃair nuaḋa do sgrioḃaḋ, no na sean leaḃair do ċur a nGaeḋilg na h-aimsire so. Ni féidir leis an Gaeḋilg mairċainn gan leaḃair. 'Sé an niḋ deirid na daoine ag naċ ḃfuil gráḋ uirri, Creud fá foiġleómaois Gaeḋilg? Ni ḃfuil niḋ innte re léiġeaḋ aċt an Bioblа agus beagán leaḃar urnuiġe, muna léiġimíd an Leaḃar Laiġean, an Leaḃar Breac, no sean leaḃar éigin eile láiṁ-sgrioḃṫa atá ro ċruaiḋ ní aṁáin dúinne, aċt do na sgoláiriḃ Gaeḋilge is feárr san tír. 'Sé so an niḋ buailear an Ghaeḋiliġ, eaḋon, diṫ leaḃar. Muna ḃfuil na sgoláiriḋe Gaeḋilge toileaṁuil leaḃair Gaeḋilge do sgrioḃaḋ, ní ḟeicim féin aon ṁoḋ in a dtiocfaiḋ linn leaḃair do ṁeuduġaḋ

Digitized by Google

aċt na sean leabair láiṁsgrioḃṫa d'ḟoillsiuġaḋ a nGaeḋilig nuaiḋ. Deuntar so agus beiḋ go leor re léiġeaḋ sa nGaeḋilig. Naċ bfuil a leiṫeid deunta le sean litreaċt na dteangṫaḋ eile? Naċ deuntar é a mBeurla? Ní ḟeicimid filiḋeaċt Séċspír mar sgrioḃaḋ leis í. Tá an meud sin diṫḟire eidir Beurla Séċspír agus Beurla Tenison a's atá eidir Gaeḋilig Leaḃair na h-Uiḋre agus an teanga sgríoḃaim féin anois. Aċt do beiḋeaḋ sé níos deacra agus níos daora na sean leabair láṁ-sgrioḃṫa do ċur sa nGaeḋilig láṫairiġ iona leaḃair lán nuaḋ do sgrioḃaḋ. Is éigean a ráḋ naċ bfuil mórán dúile ag úġdar ar biṫ leaḃair Gaeḋilge do sgrioḃaḋ 'nuair naċ mbiḋeann dóċas aige airgead do ḋeunaṁ asta. Ní beiḋ go leor leaḃar Gaeḋilge againn no go ndéinid daoine airgead le n-a sgrioḃaḋ. Dá mbeiḋeaḋ iarraiḋ ar leaḃraiḃ sa nGaeḋilig, is geárr go mbeiḋeaḋ go leor ḋíoḃ againn.

An Seaċtṁaḋ Alt.

Má do ḃí, ó ṫús an doṁain, aon teanga do ḃí mio-aḋṁar níos mó 'ná aon teanga eile, ba h-í an Ghaeḋilig. Is fad, an fad ó ṡoin, ṫáinic an ċéad mioḋaḋ uirri, eaḋon, san naoṁaḋ aois, 'nuair ṫáinic na Loċlannaiġ ċum Éireann d'á milleaḋ agus d'á sgrios. Is inṁeasta go raiḃ níos mó leaḃar a nGaeḋilig ins an am sin in Éirinn iona do ḃí in aon teanga eile na h-Eorpa taoib amuiġ na Gréigise 'gus na Laidne; agus is inṁeasta mar an gceudna go raiḃ an ċuid is mó aca sgriosta leis na Loċlannaċaib; óir ní raiḃ mainistir in Éirinn uile nar goideaḋ 'gus nar sgriosaḋ leo seaċd nuair ar feaḋ dá ċéad bliaḋan; agus is ins na mainistriḃ do ḃí an ċuid is mó de na

Digitized by Google

leaḃraiḃ. Má ṫáinic na Loċlannaiġ ċum Éireann d'a h-áitiuġaḋ mar ṫáinic na Sacsanaiġ ċum Breataine, ní ḋeunfaidís an meud dioġḃála uirri a's do rinneadar; aċt ní ṫáinic siad d'a h-áitiuġaḋ, ná fós buaiḋ do ḃreiṫ uirri, act a maoin, a h-ór, a h-airgead agus a greasa do ġaḃáil. Níor ḃféidir leo na mainistreaċa do sgrios agus do loscaḋ gan na leaḃair do ḃí ionnta do sgrios agus do loscaḋ mar an gceudna. Is iongantaċ agus is aiḃseaċ an meud dioġḃála do rinneaḋ ar Éirinn leis na Loċlannuiġiḃ, agus an meud leaḃar do loscaḋ agus do ḃaṫaḋ leo; óir is de leaṫar do rinneaḋ leaḃair a n-allód 'nuair naċ raiḃ eolas ag daoiniḃ ar ṗáipeur. Is deacar é leaṫar do loscaḋ; ar an áḋḃar sin is eaḋ do ġníḋdís na Loċlannaiġ, na leaḃair do ṫeilgean a steaċ a n-aḃainn, a loċ, no a bpoll móna, agus is cinnte naċ rugaḋ ar ais aċt an ḃeagán díoḃ.

'Nuair d'ḟágadar na Loċlannaiġ Éire, no an tan do sguireadar a sean nós do sgrios agus do ṁilleaḋ, ṫáinic buaiḋirt ṁór ar an tír mar ġeall ar ċogaḋ d' eiriġ a measg na ríoġ cúigeaċ, gaċ aon díoḃ ag troid re ḃeiṫ 'na árd rí é féin. Do ṁair an troid sin ar feaḋ níos mó 'na céad bliaḋan, no, a ḃfoclaiḃ na gCeiṫre Maiġistreaċ, go raiḃ Éire 'na "fód críṫiġ."

Digitized by Google

Is inṁearta go raiḃ mórán leaḃar loscta 'gus caillte ar feaḋ na h-aimsire trioblóidiġe sin. Tháinic na Sacsanaiġ faoi ḋeireaḋ, agus ní raiḃ ciuineas in Eirinn ar feaḋ ceiṫre céad bliaḋan, féadtar a ráḋ go dti gaḃáil Luimniġ sa mbliaḋain 1691 Tár éis cogaḋ an Riġ Sheurlais agus an Riġ Shemuis do ḃeiṫ crioċnuiġṫe, níor fágaḋ in Eirinn aċt na daoine boċta 'gus aineolaċa, agus níor ḃ'ḟéidir leosan aon niḋ do ḋeunaṁ ċum a dteanga do ḟaoṫrugaḋ, ċum leaḃar do sgrioḃaḋ, no ċum litreaċta do ċur ar bun. Bhí saiḋḃreas agus maiṫeas na tíre a láiṁ daoineaḋ coigcrioċ nar ċuir aon t-suim sa nGaeḋilig. Ní mór an t-iongnaḋ sin, óir ní raiḃ aon eolas aca uirri. Ba h-éigean do na daoiniḃ boċta de'n t-sean ċine d'ḟágaḋ in Eirinn, an Beurla d'ḟogluim, dá mba mian leo marṫainn. Muna mbeiṫ go raiḃ Annala na gCeiṫre Maiġisdear sgrioḃṫa san aimsir in ar sgrioḃaḋ iad, dá gcuirfeaḋ a gcuma ar gcúl fiċe bliaḋain, ní sgríoḃfuiḋe go deo iad; óir beagán aimsire tar éis a sgrioḃṫa, ṫáinic cogaḋ 'gus trioblóid ar an tír; d'eiriġ Fearġail O Gara a n-aġaiḋ na riaġla Sacsanaiġe, agus tógaḋ a fearann uaiḋ. Is é do ḋíol agus do ċoṫuiġ na Ceiṫre Maiġisdiriḋe ar feaḋ ceiṫre bliaḋan 'nuair ḃí siad ag sgrioḃaḋ na n-annal. Chiḋfear, ar an

Digitized by Google

áḋḃar sin, muna mbeiḋeaḋ gur sgríoḃaḋ na h-annala so ins an am in ar sgríoḃaḋ iad, ní sgríoḃfuiḋe go deo iad.

Ní móran t-iongnaḋ go ḃfuil an Ġaeḋilig ag dreoġaḋ; aċt is iongnaḋ níos mó é go ḃfuil na daoine darab teanga ċíopaiṁuil í, ċóṁ mioċuaramaċ d'a taoiḃ. Is beg an meud leaḃar do cloḃuaileaḋ a nGaeḋilig ar feaḋ na h-oċtṁaḋ aoise deug; agus ba beg an meud deaġ sgoláiriḋ Gaeḋilge do ḃí in Eirinn ar feaḋ na h-aoise sin. Féadtar a ráḋ naċ raiḃ aon duine in Eirinn ó aimsir Chéitinn agus na gCeiṫre Maigisdear go dti aimsir Eamuin Ui Raġallaiġ do sgríoḃ an foclóir, ba ċumasaċ ar duille aṁáin Leaḃair Laiġean no Leaḃair na h-Uíóre d'aistriuġaḋ go ceart. Bhí go leor daoineaḋ ag labairt Gaeḋilge in Eirinn ar feaḋ an ama sin, trí' uaire níos mó 'na atá anois; aċt ní raiḃ duine ar ṁíle aca d'ḟeud léiġeaḋ ná sgríoḃaḋ na teanga, agus ba beg an meud leaḃar do ḃí aca re léiġeaḋ. Giḋ go raiḃ an ċuid is mó de ṁuintir na h-Eireann ag labairt Gaeḋilge ar feaḋ na seaċtṁaḋ agus na h-oċtṁaḋ aois deug, ní raiḃ aċt beagán leaḃar Gaeḋilge cloḃuailte ionnta in Eirinn ná in Albain. Bhí na daoine darab teanga í ċóṁ boċt sin, agus ḃí an meud sin mioṡuaiṁnis ar an tír

Digitized by Google

nár ḃféidir leo aon t-suim do ṫabairt do niḋ ar biṫ do ḃean re litreaċt.

Má tá aon fear os cionn gaċ aoin fir do ṁair in Eirinn riaṁ darab cóir na h-Eireannuiġ do ḃeiṫ buiḋeaċ mar ġeall ar an meud do rinne sé ar son a dteanga, 'sé Seaán O Donnaḃáin. Is é do ċuir an t-aiṫḃeoġaḋ ar an Gaeḋilig ar bun. Rinne sé níos mó ar son na teanga sin iona aon duine do rugaḋ riaṁ. Is fíor é go ḃfuair sé mórán cabra ó Eamon O Raġallaiġ luaiḋtear ceana; óir ní raiḃ foclóir maiṫ Gaeḋilge ann sul sgrioḃ seisean a ḟoclóir; agus gan é níor ḟeud O Donnaḃáin an meud sin airtriuġaḋ do rinne sé, do ḋeunaṁ. Ba fir mórra iad araon, aċt ba h-é O Donnaḃáin an té ba ṁó. Giḋ go raiḃ foclóir Ui Raġaillig foillsiġṫe mórán bliaḋan sul ṫosaiġ O Donnaḃáin a obair ar an Gaeḋilig, ba ḃeg an meas do ḃí ar an leaḃar mór sin Ui Raġallaiġ roiṁ aimsir Ui Dhonnaḃáin. 'Siad na h-airtriġṫe do rinne sé do ṫaisbéan do'n doṁan saiḋḃreas agus oirḋearcas sean litreaċta na h-Eireann. Tár éis móraċda innleaċta Ui Dhonnaḃain, is é meud na h-oibre do rinne sé, an niḋ is iongantaiġe d'a ṫaoiḃ. Is deacar re meas cionnos doḃ ḟéidir leis buaiḋ do ḃreiṫ ar an meud oibre ċuir sé roiṁe. Ba fear boċt é, le teaġlaċ mór,

Digitized by Google

agus d'eug sé óg—ní raiḃ mórán níos mó 'ná caogad an tan fuair bás—aċt rinne sé níos mó ar son na Gaeḋilge 'ná aon ḟear do ṁair ó ṫús an doṁain. Ba h-é d'osgail an t-sliġe roiṁ gaċ sgoláire Gaeḋilge do ṫáinic 'na ḋiaiġ.

Tar éis Ui Dhonnaḃáin, is cóir ainm Eoġain Ui Coṁaraiḋe do luaḋ. Muna ndearna sé an meud oibre do rinne O Donnaḃáin, ba fear iongantaċ é, mar an gceudna. Bhí bár mór ag O Donnaḃáin ar O Coṁaraiḋe a dtaoiḃ foġlumṫa, óir ba beg an teagasg fuair O Coṁaraiḋe a láiṫiḃ a óige. Níor ṫuig se Laidionn ná Gréigis, agus deirṫear naċ raiḃ eolas aige ar ġraimeur féin. Ní ċreidim so, óir ba h-iongantaċ re meas go dtiocfaḋ le h-aon duine Beurla do sgríoḃaḋ mar sgríoḃaḋ le O Coṁaraiḋe é, agus é do beiṫ aineolaċ ar ġraimeur. 'Sí an obair is mó do rinne O Coṁaraiḋe an leaḃar mór sin do sgríoḃaḋ, eaḋon, "Aḋḃair Láiṁsgríoḃṫa Stáire na h-Eireann." Níor foillsiġeaḋ riaṁ aon leaḃar eile as a dtig linn an méad eolais d'ḟáġail ar stáid na tíre a n-allód, a's ġeiḃimíd as an leaḃar sin. 'Sé an leaḃar sin ṫaisbéanas foġluim Ui Chomaraiḋe ar ṫeanga 'gus ar stáir na h-Eireann, mar ṫaisbeunas airtriuġaḋ na "gCeiṫre Maiġisdear" foġluim Ui Dhonnaḃáin ar na neiṫiḃ ceudna. Naċ

Digitized by Google

mór an truaġ í, agus naċ náire mór dúinn í, naċ ḃfuil aon ioṁáiġ cuirṫe suas a n-onóir cuiṁne an dá ḟear mór so? Agus naċ truaġ agus náire níos mó í, naċ ḃfuil aon ḟocal na teanga sin ar a raiḃ gráḋ aca, re feicsin ar a leaċt? Cuirid na h-Eireannuiġ mórán ioṁáiġ suas a gcuiṁne fear narḃ aċt aḃacáin a gcoṁórtus le O Donnaḃáin agus le O Coṁaraiḋe.

Giḋ mór an saoṫar do rinneaḋ ar an nGaeḋilig le O Donnaḃáin agus le O Coṁaraiḋe, is truaġ an staid in a ḃfuil sí fós. Tá sé cóṁ ḟad sin ó ṫáinic mioráṫ uirri, agus ḃí sí ċóṁ ḟad sin a ndearmad nar ḃ'féidir le dá ḟear dá ṁó, í do ḃreiṫ ar ais ċum beaṫa folláine. Tá sí tinn fós, agus beiḋ sí tinn ċóṁ ḟad a's naċ ḃfuil litreaċt nuaḋ againn innte. D'aistriġ O Donnaḃáin agus O Coṁaraiḋe mórán as Gaeḋilig go Beurla; tá an Saoi Stócs ag oibriuġaḋ go maiṫ agus gan stad ag an saoṫar ceudna, agus tá móran daoineaḋ eile d'a ḋeunaṁ; aċt tar ċeann de sin, tá'n teanga ṫioraṁuil ag eulóġaḋ as beul agus as cuiṁne urṁór muintear na h-Eireann. Dá mbeiḋeaḋ gaċ duine san tír cumasaċ ar an nGaeḋilig is deacra do sgrioḃaḋ riaṁ, d'aistriuġaḋ go Beurla no go Gréigis, ní ṫiocfaiḋ an Ghaeḋilig ċum cinn, ní ḃeiḋ aon ṁeas ag an bpubal go coitċeann uirri no go

Digitized by Google

ḃfeicid leaḃair, iris leaḃair, agus páipeura nuaiḋeaċta innte, agus go dtaḃarfaid fá deara go ḃfuil na daoine uaisle d'a cleaċdaḋ. Feuċ an meud sean litreaċta Gaeḋilge d'aistriġeaḋ ar feaḋ na leaṫ-ċéad bliaḋan ċuaiḋ ṫart; aċt leaṫ-ċéad bliaḋain ó ṡoin ḃí cúig daoine ag laḃairt Gaeḋilge in Eirinn a n-aġaiḋ an aoin atá d'a laḃairt anois. Ní ḟeicim féin aon ṁaiṫeas ná tairḃe do'n Ghaeḋilig ar aistriuġaḋ leaḃar do sgrioḃaḋ míle bliaḋain ó ṡoin má tá bás i n-dán do'n teanga in ar sgrioḃaḋ iad. 'Sé an niḋ atá i gceann na n-uile ḋaoineaḋ ag a ḃfuil aon ġráḋ ar an Gaeḋilig, í do ċoimeud beo, í do ṡaoraḋ ó ḃás; aċt cionnos saorfar í muna láḃarṫar agus muna sgrioḃṫar í? Ní ċoimeudfar beo í dá n-aistreóċaiḋe go Beurla agus go h-uile ṫeangṫaiḃ an doṁain, gaċ focal do sgrioḃaḋ innte ó aimsir an Dagda go dti aimsir na gCeiṫre Maiġisdear. Do ḋeunfaiḋe níos mó maiṫeasa do'n Ghaeḋilig dá g-cuirfiḋe suas aon ṗáipeur beg seaċtṁuineaċ innte 'na dá n-aistreóċaiḋe gaċ focal do sgrioḃaḋ sa dteanga ó ṫús an doṁain.

Sin an dearmad mór do rinne O Donnaḃáin agus Ó Coṁaraiḋe. Sin an dearmad ḋeunas scoláiriḋe Gaeḋilge anois; ní sgrioḃaid aċt an ḃeagán de

Digitized by Google

Ghaeḋlig na h-aimsire so. Tá rainn Gaeḋilge Uí Dhonnabáin re fágail in a litrib neaṁ-foillriġṫe atá san Árd Sgoil Ríġeaṁuil in Át-cliat. Léiġear féin mórán díob, agus tá cuid aca an ṁaiṫ. Cuirṫear síos sompla ḋíob annso, agus is follus uaṫa go raib sé 'na ṁaiġisdir ar Ghaeḋilg, agus d'ḟeud í sgrioḃaḋ ċóṁ usa le Beurla. Rinne na línte leannas sa mbliaḋain 1837, 'nuair bí sé ar Riaġail-Thóṁas na h-Éireann. 'Sé ar an radarc álainn ó ṁullaċ Chnuic Aillíñe, a gcondae Ċilledara do ċum sé an dán so. Is ar an gcnoc so atá an dún is mó dá bfuil in Éirinn. Is ann a raib suiḋe ríoġ Laiġean a n-allód:—

Dán i molaḋ Chnuic Aillinne,
le Seáan O Donnabáin;
nar foillriġeaḋ roiṁe.

"Tar ċuirreċ na gcarbad dian
Triallam,' (ó soillsiġiḋ an ġrian)
Le déine co Sliab Cuillinn
D'ḟeġan for ṁór-mur Aillinn':
Ráṫ ríġḋa na gclas ndoiṁan,
At uargabaḋ fri Merdelmon;
Gel grianán aeibinn álainn
'Na raib Fríṫir ar Aillenn;
Aḋba árd na ríġ 's na triaṫ,
'G ar ċerrsat laeiċ i ngliaḋ;

Digitized by Google

Sen bruġ grianaċ riġ Gailian;
Riġ ḋinn Ḃresail Ḃregaṁain;
Forriaḋ na ndeġ laeċ sria ndruaḋ;
Aenaċ n-ainder 's n-óg sluaġ;
Dún sairsing Fergais Fairge;
Or-ḋeirc for ḋreċ Sléiḃ Mairge,
For ṁór ṁuiġ Liṗe a's Ailḃe,
For Ḃerḃa, sruṫ na bailḃe,
For Shliaḃ ban liaṫ Suiḋe Laiġeann,
For Alṁain 's for Eo Cúalann.
Aoiḃinn aṁarc ó Ail Aill'ne
For ṫulċaiḃ, for ṁaġaiḃ ailne,
'S for sléiḃṫiḃ co coclaiḃ ceo,—
Mairfiḋ an t-aṁarc am' meaḃair co deo."

Doċífear go ḃfuil Gaeḋilig an ḋáin ṡuas sean go leor. Do sgríoḃaḋ í a gcosaṁlaċd na sean Gaeḋilge. Tá "for" in-áit "ar," agus "co" in-áit "go," agus ní cleaċdóċar ann an riaġail nuaḋ litriġṫe, "Caol le caol agus leaṫan le leaṫan," de ḃríġ nár leanaḋ an riaġail sin leis na sean úġdaraiḃ aċt go h-anaṁ. Níl aon eolas agam ar aon ṗíosa fad sgríḃinne Gaeḋilge eile do cumaḋ le h- O Donnaḃáin, aċt beagán rann in naċ ḃfuil aċt sé no seaċt línte atá scapṫa ameasg a litreaḋ nuair ḃí sé ar an Tóṁas Mór.

So cuid aca. Táid cumṫa a gcosaṁlaċt filiḋeaċta Ui Dhúgain do sgríoḃ an dán fada sa gceaṫraṁaḋ

Digitized by Google

aois deug ag deunaṁ tuarasgabla de ċríoċaiḃ na h-Eireann. Níor foillsiġeaḋ na rainn so riaṁ roiṁe

"Triallam, ní le tuar coga,
Soir go Bruiġin Da Choga,*
Cnoc is aoiḃinn ó'n h-iomḋa raḋarc,
'Na gcluintí síoḋ-sgal na n-aḋarc.

Cuirtiġeam Maċaire Cuirc,†
Clár uaiṫne is taoḃ trom meiṫ ṫuirc;
Féaċam a fad 's a leiṫid,
A dúnta, a feaḋa 's a droiċid;—

O Aṫ Braon go h-Eiṫne‡ a dtuaṫ,
O Chálraiġe an Loċa Luaṫ,
Go Cairbre, crioċ na gcam aḃann,
'S ó Shéiṁdiġ siar go Seanann.

. . . . . .

Triallam—gurab triall leasa—
D'ḟeuċan gaċ fiḋ 's gaċ leasa
O Uisneaċ go Loċ Seiṁdiḋe,§
'S iḃeam de gaċ séiṁ-diġe;—

* Bruiġin Dá Choga, áit sé míle soir ó Aṫ-luan a gCondae na Iar Mhíḋe.

† Maċaire Cuirc, áit sa gcoṁarsanaċd ceudna luaiḋtear suas.

‡ Eiṫne, aḃann beg ḋealuiġeas Condae na Iar Mhiḋe ó Chondae Lungṗort.

§ Séiṁdiġ, loċ beg a bfarráirde Baile Móir, Condae na Iar Mhiḋe; ta Loċ Luaċ agus Calraiġe sa gcoṁarsanaċd ceudna.

Digitized by Google

Anḃroċ, mil, mioḋ, bainne, uisci,
Aċt ná blaiseam braon de'n 'ḃfuisci,'
Ná deoċ ċruiṫuiġeas misci,
Ná ṁaoluiġeas faoḃar na tuigsi."

Chiḋfear gur furas loċt d'fáġail ar ċuid ṁaiṫ de'n Ghaeḋilig ṡuas; aċt do sgrioḃaḋ na rainn so ins an tír; agus ní cosaṁuil go raiḃ foclóir ná graimeur aige. Ag cur gaċ niḋ le ċéile, feudamaid ráḋ naċ cumṫar go h-olc na rainn so; agus go dtaisbeuntar leo go raiḃ áḋḃar filiḋ breáġ in O Donnaḃáin; aċt ní raiḃ am ag an fear mór boċt sin, aon ḟiliḋeaċt Gaeḋilge do ċleaċtaḋ. Tá na raiñ ṡuas sgrioḃṫa go beaċt mar sgrioḃaḋ le O Donnaḃáin iad.

Ní ḟeudaim a ráḋ má ċonnarcas aon sgríḃinn Gaeḋilge ar a raiḃ eolas cinnte agam gur sgrioḃaḋ le O Coṁaraiḋe í. Aċt so píosa Gaeḋilge ṗríoṁaṁla sgrioḃṫar leis an té is ṗríṁ ameasg na sgoláiriḋ Gaeḋilge ṁaireas anois, eaḋon, an Saoi W. Stócs. Tá na línte leanas re fáġail i leaḃar do sgrioḃ sé 'nuair do ḃí sé in India, darb ainm "Tógáil Troi." Is aistriuġaḋ tráċta ar an Leaḃar Laiġean é :—

"Atá indorair becso iarnaċruċnugaḋ isimla itir na coicabann anoenmad lá ficit domís Septimber inbliadain dáes Crist mdccclxxxi lasinmac sinem Uilliam stócs árdlega herenn inn a aimsirsom ó

balu áṫa cliaṫ Duiblinne. 7 is trom moċríde airsmarb mo banchélese rochairfad in labránso. 7 is galraċ mingen baid beccsa. i. medb. 7 itile moċarait mairb act ituaiti moċarait bii. 7 is truag hériu ṫri intleda 7 bréic 7 fingail 7 saraigṫiu dogniat droċdoini etir sacsanċu 7 herennċu.”

Sin an píosa ’ṁáin priṁ Ghaeḋilge, ar a ḃfuil eolas agam, do sgrioḃaḋ riaṁ leis an Saoi Stócs, agus is píosa breáġ é, go deiṁin. Doċítear gurab do réir nóis na Gaeḋilge is sine sgrioḃṫar é. Ag so, beagnaċ, mar do ḃeiḋeaḋ sé i nGaeḋilig láṫairiġ:—

“Atá an obair ḃeg so ar na crioċnuġaḋ i Simla i tír na gCúig Aḃann an t-aonṁaḋ lá fiċid de ṁís September, an ḃliaḋain d’ aois Criosd, míle, oċt gcéad, oċtṁoġad a h-aon, leis an mac is sine d’ Uilliam Stócs, ceann liaiġ Eireann in a aimsir-san, ó Bhaile Aṫa Cliaṫ Duiḃlinne; agus is trom mo ċroiḋe, óir is marḃ mo ḃean-ċéile-se ċarfaḋ (ġráiḋeóċaḋ) an leaḃrán so; agus is galraċ m’ ingean ḋil ḃeg-sa, eaḋon, Maeḃ; agus is líonṁar mo ċaraid marḃa, agus is gann mo ċaraid beo; agus is truaġ Eire tres an slada agus bréig agus fionġail agus saruġaḋ doġnid droċ ḋaoine, eidir Sacsanaċaiḃ agus Eireannaċaiḃ.”

Doċífear go ḃfuil Gaeḋilig an t-Saoi Stócs níos sine agus níos deacra ’na Gaeḋilig Ui Dhonnaḃáin, agus go ḃfuil sí sgrioḃṫa níos mó do réir an t-sean

Digitized by Google

nóis. Bhí nós aca san t-sean aimsir, ní i nGaeḋilig aṁáin aċt ins na teangṫaiḃ eile, trí no ceiṫre focail, agus níos mó ar uairiḃ, do sgríoḃaḋ gan aon eidirḋealuġaḋ eatorra; agus má ṫéiḋmíd ar ais níos faide, faġmaoid naċ mbíoḋ aon áit 'na eidirḋealuġaḋ ar biṫ eidir na foclaiḃ, agus go mbíoḋ leaḃair go léir sgríoḃṫa in aon ḟocal. Is iongantaċ re smuaineaḋ ar an am fada téiḋeas ṫart sul ċítear le daoiniḃ an leasuġaḋ is aoinḟilte. Chíteas, mar an gceudna, naċ raiḃ uasáid cinn-litreaḋ coitċeann a n-allód, aċt a dtús na n-alt.

An t-Oċtṁaḋ Alt.

'Sé an níḋ ba ṁeasa do ṫeagṁaiġ do 'n Ġhaeḋilig ar feaḋ dá aois, an t-aṫarruġaḋ rinneaḋ uirri leis na h-Albanaċaiḃ taoḃ astiġ céid go leiṫ bliaḋan. Níor sgríoḃ siad agus níor léiġ siad focal aċt Gaeḋilig na h-Éireann ar feaḋ níos mó 'na míle bliaḋan go dtí meáḋan na h-aoise déiġeanaiġe. Ba h-ionann le Gaeḋilig na h-Éireann an teanga do cleaċtaḋ 'na measg. Ní raiḃ leaḃar cloḃuailte na láiṁ-sgríoḃṫa aca nariḃ ionann le Gaeḋilig na h-Éireann. 'Sé an leaḃar Gaeḋilge is sine do sgríoḃaḋ in Albain, "An Leaḃar Dier." Tá an ċuid is mó de'n leaḃar sin sgríoḃṫa i Laidinn; aċt tá beagán duilleóg Gaeḋilge ann do sgríoḃaḋ a n-aimsir an ċéid Ḋhaiḃi, ríġ Alban san dara aois deug. Ní'l aon diċfir eidir an Ġhaeḋilig atá i Leaḃar Dier agus Gaeḋilig na h-aimsire céadna do sgríoḃaḋ in Éirinn. Aḋṁuiġid na h-Albanaiġ féin gurab ionann iad.

Digitized by Google

Ag so sompla Gaeḋilge do sgríoḃaḋ in Albain sa mbliaḋain 1406. Is connraḋ é eidir Mac Dóṁnaill, Tiġearna Inseaḋ Gall, agus fear darb ainm Magaoḋ. Is Gaeḋilig na h-Éireann ar fad í; acht tá beagán difríre eidir a litriuġaḋ agus litriuġaḋ an ama láṫaraiġ; agus do ḃeiḋeaḋ an difrir céadna ann, dá sgríoḃfaiḋe in Éirinn í. Do sgríoḃaḋ ṡna sean litriḃ í:

“Atáimse Mac Dóṁnaill, ag bronnaġ agas ag taḃairt aon ṁairg déag go leiṫ d' ḟearann uaim féin agus ó'm oiġriḃ do Bhrian Bhicaire Mhagaoġ agas d'a oiġriḃ 'na ḋiaiġ, go síorruiġ suṫan ar son a ḟeirḃise ḋam féin agas dom aṫair róṁam, agus 'sé ar ċunnraġ agas ar ċongill:—Go dtaḃraiḋ sé féin agas iadsan damsa agus dom oiġriḃ am ḋiaiġ go bliaḋan-aṁuil, ceiṫre bá ionṁarḃṫa ċum mo ṫiġe; agas a [g]cás naċ biaḋ na bá soin ar fáġail, ḃearaḋ an Brian huas agas a oiġrioġ ḋamsa agas dom oiġriḃ am ḋiaiġ, dá ṁarg agas dá ḟiċid marg ar son na mbo céadna huas.”

Ag so sompla eile de Ghaeḋilig sgríoḃaḋ in Albain sa mbliaḋain 1567. Is as leaḃar darb ainm “Leaḃar Urnuiġe Gaeḋilge” é. Tá a úġdar, Carsuel, ag deunaṁ gearáin mar ġeall ar teirce leaḃar diaḋa Gaeḋilge in Albain in a aimsir, agus a deir sé:

“Cuid ṁór eile d'ár n-ainḃfios agas d'ár n-

Digitized by Google

aineolas, dit teagaisg fírinnigh oraind agus leabhar maith neoch dá tuigfidís cách go coitcheand ar a mbriathraibh féin, agus ar a dteangaidh ghnáthaidh Gaoidheilge." Deir sé i n-áit eile: "Is tearc neach ag a bhfuil ceart canamhna na Gaoidhilge; agas ní a n-Albain amháin acht a n-Eirinn féin, acht mar a bhfuil sé ag beagán d' aois ealadhna maith re dán agas re Seanchus, agas méid éigin do mhacaibh léighinn; ar an adhbhar sin, dá bhfaghadh saoi re ealadhan locht sgriobhtha sa leabhar beg-sa, gabhadh sé mo leithsgélsa, óir ní dhearna mé saothar ná foghluim sa nGaoidheilig acht amháin mar gach nduine do'n phobal coitcheand."

Tá dá nidh tábhachta re fághail ar na foclaibh so de Charsuel; an chéad nidh, gur sgriobh sé sa gcanamhain do labhradh leis na daoinibh in Albain an tan do sgriobh sé; gurab í teanga "do thuigfidís cách go coitcheand ar a mbriathraibh féin, agas ar a dteangaidh ghnáthaidh Gaoidheilge;" an dara nidh; nach raibh sé 'na dhuine an fhoghlumtha sgriobhfadh a sean chanamhuin na Gaedhilge ba dhorcha do na daoinibh isle agus gan fhoghluim. Chídhfear go bhfuil litriughadh Charseil beagán neamh-ionann de'n litriughadh láthaireach. Sgriobhaidh sé "d" i n-áit "n" i ndeireadh focal mar "coitcheand," &c.; acht bhi nós céadna de litriughadh ar n-a chleachdadh in Eirinn in aimsir Charseil.

Digitized by Google

Ag so sompla Gaeḋilge do sgríoḃaḋ in Albain níor ḋóiġceanaiġe fós. Is marḃna í do ċum duine éigin neaṁ-aiṫeanta ar ḃás fir darab ainm O Duiḃne, no, mar ġoirtear air anois, Cambeul. Tá an dán re feicsin san leaḃar mór sin "Láiṁsgríḃinne Naisiún-taċa Alban." Fuair an fear ar ar cumaḋ é, bás sa mbliaḋain 1631. Is píosa filiḋeaċta breáġ é. Tá sé sgríoḃṫa ins na sean litriḃ :—

"Mór an brón sgeul, bás I Dhuiḃne, deaġṁac Chailin, ceann na ndruaġ;
Fear do ċuir a ċlú go h-Alṁuin, mo ġuin an[di]u a aḋḃui fuar;
Mór an easbaiḋ do iaṫ Alban, úr ṁac Chailin nár ġaḃ geis;
An deaḃuiḋ dian, an dreaċ-ḋonn, níor ḋealaiḋ cliar leatlom leis.
Donnċaḋ O Duiḃne, áġṁór uasal, aon dar uaṁailiḋ fioḋ is fonn;
Ceann an ċeoil, "romċra." a éigḃreit; molaḋ leom an déidġeal donn."

Ní'l aċt aon focal cruaiḋ agus neaṁ-aiṫeanta 'nois san dán so, eaḋon, "romċra." Is é a ċiall "ba ḃrónaċ dam." Ní spéisialta do Ghaeḋilig na h-Alban an foirm sin. Is sean-foirm Gaeḋilge í ba ċoitċeann in Eirinn agus in Albain in allód.

Digitized by Google

Ag so alt as leabar d'ḟoillsiġeaḋ go déiġeanaċ in Albain darb ainm Reliquiae Celticae, no iarsmaḋa sgríḃinne Gaeḋilge, do sgrioḃaḋ in Albain le Albanaċ do Albanċaiḃ. Do sgrioḃaḋ an píosa so leanas timċeall na bliaḋna, 1700. 'Sé cunntas caṫa no troide in Albain in aimsir Ṁhontróis:

"Do bí Aongus Mac Ailin Duiḃ ar deireaḋ a ċuideaċta féin ar ṁuin eiċ, gan pillin gan diolad, agus guna fada tarsda 'n a uċt ar a ḃélaiḃ. Ní do (de) ṁuin eiċ fa gnáṫ leis congnaṁ do ġeunaṁ aċt d'a ċois. Tar leis gur ṁoṫaiġ an marcaċ ag denaṁ uair no dó, air. Uair d'uairiḃ dá d[t]áinic a n-diaiġ Aonguis, tug Aongus an ċos re lár, agas do leig a eaċ féin uaiḋ; do ċuir [sé] a guna ar ċloiḋ go h-aċlaiṁ, agas do loisg an t-urċur, agus do ṫuit fear an trusgáin deirg fó ċosaiḃ a eiċ."

Ní'l aon lorg Gaeḋilge nuaiḋe na h-Alban ar an Gaeḋilg sin. Is teanga na h-Eireann ar fad í, giḋ go ḃfuil litriuġaḋ cuda di beagán ársa, mar "tar leis" in áit "dar leis"; "fa" in áit "ba," etc; aċt ní'l aon difrir ó Ġhaeḋilg láṫair ann naċ ḃfuil le fáġail i nGaeḋilg úġdar Eireannaċ do bí ċóṁaimsireaċ leis an ḃfear do sgrioḃ í.

Ag so píosa eile as an leabar ceudna do sgrioḃaḋ

níos déiġeanaiġe fós, no timċeall na bliaḋna, 1740 no 50, no b'ḟéidir níos déiġeanaiġe:

"Dá mbiġinn fein ann san Eiphte, (Eigipt.)
Mo ġraḋ sa Ġreig no 'san Spainn,
Gu b'ait liom faġail deaġ sgeula,
Air ainnir ḃeil ḋearg an eadainn ḃain.
O naċ dean do luaḋ ḋaṁ eireaċḋ,
'S leam is feidir ḃiṫ am taiṁ;
Leigiḋ me mo ṁile beannaċd
Gus an ainnir ur gu bas."

Chíḋfear é naċ ḃfuil aon síne fada, no cóṁarṫa luiḋe goṫa, ó ḃárr go bun an ṗiosa so; aċt ní dearḃaḋ Gaeḋilge Albanaiġe é sin, óir tá mórán deaġ Ghaeḋilge Eireannuiġe re fáġail a leaḃraiḃ do sgrioḃaḋ fad ó, ann naċ ḃfeictear aon t-síne fada 'ṁáin. Ní ḋearḃann "gu" in áit "go" gur Gaeḋilig Albanaċ í, óir is minic faġmaoid "gu" in áit "go" no "co" a nGaeḋilig na h-Eireann, agus a sean Ghaeḋilig mar an gceudna. Is éigean a ráḋ go ḃfuil an píosa so miċeart a n-áitiḃ, aċt ní ḋearḃann sin naċ Gaeḋilig na h-Eireann í.

Tugṫar anois goleor sompla Gaeḋilge do sgrioḃaḋ in Albain le Albanaċaiḃ re ḋéarḃaḋ gurab ionann le Gaeḋilig na h-Eireann an teanga do sgrioḃadar agus do léiġeadar in Albain go dti meáḋan na h-aoise

Digitized by Google

déiġeanaiġe. Deir an sgoláire Gaeḋilge is feárr do bí aca, eaḋon, Tomás Mac Laċlain, ins an *Encyclopædia Britannica*, "Ní'l aon duilleog aṁáin in Albain do sgríoḃaḋ a gcanaṁuin eile aċt a nGaeḋilig na h-Eireann roiṁ meáḋan na h-aoise déiġeanaiġe." Deir sé mar an gceudna, "go raiḃ an Bíobla fa nGaeḋilig Eireannaiġ aiṫniġṫe go maiṫ, agus léiġte a dteampulaiḃ agus a dteaċlaċaiḃ ar fud Gaeḋealtaċda na h-Alban."

B'ḟéidir go ḃfiafróċar, Cad do ṫug ar na h-Albanaċaiḃ teanga a sinnsear d'aṫarruġaḋ, óir sgríoḃaid cineul Gaeḋilge anois naċ féidir le h-aon Eireannaċ do ṫuigsin gan fad aire airiġṫe do ṫaḃairt d'a foġluim? Is eaḋ a deirid na h-Albanaiġ gurab éigean an ċanaṁuin Eireannaċ do ṫréigean de ḃríġ nar ḃféidir leis na daoiniḃ coitċeanna neaṁḟoġluimṫa í ṫuigsin; agus gurab éigean an Ġhaeḋilig do sgríoḃaḋ in a gcanaṁuin féin ionnas go dtuigfiḋe leo í. Is leitsgeul iongantа sin, go deiṁin, óir bí Gaeḋeal na h-Alban ag léiġeaḋ agus ag sgríoḃaḋ Gaeḋilge na h-Eireann (gan teanga ar biṫ eile do léiġeaḋ no do sgríoḃaḋ) ar feaḋ míle bliaḋan; aċt a n-deireaḋ na h-aimsire sin, agus tár éis an méid sin

Digitized by Google

cleaċtaiḋ léi, fuaradar amaċ go h-obann nár ḃféidir leo i ṫuigsin níos mó!!

Tá mé brónaċ gurab éigean dam a ráḋ naċ ḃfeicim aon ṁoḋ le ḃfeudaim gníoṁ na n-Albanaċ a dtaoiḃ a dteanga do ṁíniuġaḋ aċt re mear go ndearnaḋ é ar fuaṫ do na h-Eireannaċaiḃ, agus dúil leis na h-Albanaċaiḃ roinn agus eidirḋealuġaḋ do ḋeunaṁ eatorra féin agus na h-Eireannaċaiḃ. Aċt, ar an dtaoiḃ eile, cad í an ṁaiṫeas ḋeunfaḋ sin dóiḃ? Bhí eolas ag na h-uile ḋaoiniḃ ar feaḋ míle bliaḋan go dtáinic Gaeḋeal Alban agus Eireann ar aon ḟréiṁ, agus gurab ionann an teanga laḃaradar. Tuilleaḋ fós, ní ṫugas faoi deara go raiḃ aon ḟuaṫ ná déisdin ag daoiniḃ ar Gaeḋealtaċt na h-Alban ar na h-Éireannaċaiḃ. Chonnarcas go leor díoḃ in America, agus ḃí siad lán ċáirdeaṁuil le h-Eireannaċaiḃ. Is dóiġ liom go ndearnaḋ an t-aṫarruġaḋ a nGaeḋilig na h-Alban le dornán beg daoineaḋ do ḃí feargaċ a n-aġaiḋ na n-Eireannaċ mar ġeall ar neiṫiḃ do ḃean re creideam agus re riaġaileolas, no neiṫiḃ politicaċa; agus ḃí siad féin ċóṁ aineolaċ sin ar Ghaeḋilig, agus ḃí an doṁan go léir ċóṁ aineolaċ uirri mar an gcéadna ins an am sin, gur ṁeasadar naċ dtiocfaḋ an t-am go deo in a noċtfaiḋe agus in a dtuigfiḋe an feall

do rinneadar ar a dteanga féin. Aċt is mór an t-iongnaḋ é nar ġlaoḋ aon duine in Albain a n-aġaiḋ amadánaċda d'a ċineul, óir ní dearnaḋ le h-aon ċineul daoineaḋ amadánaċd ba ṁó 'na í.

Is eaḋ a deirid na h-Albanaiġ anois go raiḃ caint no canaṁuin aca a g-coṁnuiḋe do ḃí eugsaṁuil ó'n teanga do sgrioḃ siad, agus nar sgrioḃ siad a g-canaṁuin féin ins an t-sean aimsir de ḃríġ go raiḃ cáil agus ceannus litreaċta na h-Eireann ċóṁ trom orra nar ḟeudadar a gcanaṁuin féin do sgrioḃaḋ na do ḋeunaṁ clóḃuailte; no i ḃfoclaiḃ eile, gur laḃradar aon teanga agus gur sgrioḃadar teanga eile, agus go raiḃ sé mar sin leo a riaṁ go dtí an t-am in ar ṫosuiġ siad a gcanaṁuin féin do sgrioḃaḋ um meáḋan na h-aoise déiġeanaiġe. Níor cumaḋ riaṁ leiṫsgeul no breug níos bacaiġe, níos amadánaiġe 'ná níos laige 'na an leiṫsgeul so. Ins an ċéad áit, ní raiḃ rud mar sin re fáġail ná re féicsin in aon tír; ní'l aon teanga gan canaṁna, agus tá mórán canaṁuin a nGaeḋilig na h-Eireann; aċt ní ċualamar riaṁ tráċd ar aon tír in ar ṁair dá ṫeanga, teanga na leaḃar agus teanga an teallaiġ, taoḃ le taoiḃ ar feaḋ míle bliaḋan. Ins an dara h-áit, dá mbeiṫ teanga ag na h-Albanaċaiḃ eugsaṁuil ó ṫeanga na

Digitized by Google

leaḃar, cad fá, 'nuair ċoruiġeadar d'a sgríoḃaḋ, nar sgríoḃadar ar fad í? Ní ḋearnadar mórán aṫarruġaḋ ar dtús. 'Sé Tiomna Nuaḋ an ċeud leaḃar fiú luaḋ do cloḃuaileaḋ a nGaeḋilig na h-Alban, agus sa mbliaḋain 1767, do cloḋḃuaileaḋ é; aċt tá dá uair, ceiṫre uaire, níos mó diṫfre eidir é agus Tiomna Nuaḋ Gaeḋilge na h-Alban de 1875, iona eidir Tiomna 1767, agus Gaeḋilig na h-Eireann. Níor ḟeud aon Albanaċ do ṁair sa mbliaḋain 1767, Tiomna Gaeḋilge Alban de 1875, do ṫuigsin go léir. Naċ tairbeuntar de so, naċ raiḃ canaṁuin fa leiṫ de Ghaeḋilig ag na h-Albanaċaiḃ sa mbliaḋain 1767, nuair nar ċloḃuaileadar ar fad i? Tá na h-Albanaiġ ag dul ó olc go h-olc le n-a nGaeḋilig, agus d'a h-aṫarruġaḋ níos mó 'gus níos mó ó'n ló in a ndearnadar an céad aṫarruġaḋ innte. Má ṁaireann sí céad bliaḋain níos mó, agus má deuntar an meud sin malairt innte a's do rinneaḋ ar feaḋ na gcéad bliaḋan ċuaiḋ ṫarrainn, beiḋ sí níos cosaṁla re Arabic 'na re Gaeḋilig.

Do ċuaiḋ Gaeḋeal na h-Alban níos faide in a ḃfuaṫ a n-aġaiḋ an ċiniḋ ó'r ḟásadar, iona do ċuaiḋ aon ċine eile ó ṫús an doṁain. 'Nuair do sgaoileaḋ na h-Americánaiġ ó ċuing Sacsan tar éis mórán bliaḋan de ċogaḋ, níor ċuir siad aon ṁalairt ar an mBeurla;

Digitized by Google

agus anois tar éis níos mó na céad bliaḋan ó saoraḋ ó ċúṁaċt Sacsan iad, is ionann an teanga laḃarṫar agus sgríoḃṫar a Lúndun agus a Waisington. Ní raiḃ fuaṫ eidir dá ċine riaṁ níos seirḃe 'na 'n fuaṫ do ḃí ag muintir Dear-America agus Meáḋan-America ar na Sbáineaċaiḃ; aċt 'nuair do saoraḋ muintear na dtíreaḋ sin ó ċúṁaċt agus ó ġéirleanṁuin na Sbáineaċ, níor aṫarraiġdear teanga na Sbáine, agus is ionann teanga sgríoḃṫar anoiú ar fud gaċ tíre ó'n Rio Grande go Ceann Horn, agus teanga na Sbáineaċ. Cuirṫear a gcéill de so go ndearnadar na h-Albanuiġ nid naċ ndearnaḋ le cine ar biṫ eile.

Dá mbeiṫ canaṁuin ag na h-Albanaċaiḃ eugsaṁuil ó'n teanga do sgríoḃadar agus do léiġeadar ar feaḋ mórán aois, is inṁeasta go ḃfeicfiḋe í 'nuair ṫosuiġ siad ċlobualaḋ na Gaeḋilge in Albain; aċt ní feacaḋ í go ceann dá ċéad bliaḋan tar éis clobuailte an ċéid leaḃair Gaeḋilge in Albain! Naċ soilléir de so gur canaṁuin "laṁ-deunta" an ċanaṁuin Gaeḋilge sgríoḃaid na h-Albanuiġ anois?

Is é aistriuġaḋ na Gaeḋilge in Albain, an buille is truime d'ḟuair an teanga sin a riaṁ. Do ḃí faill níos feárr ag na h-Albanaċaiḃ litrieaċt nuaḋ Gaeḋilge do ċur ar bun ar feaḋ leiṫe déiġeanaiġe na h-aoise

Digitized by Google

déiġeanaiġe 'na do ḃí ag na h-Éireannaċaiḃ. Ḃí Éire faoi ḃruid agus faoi ḃrón 'nuair ḃí Alba fá ṡíṫ. Ḃí cuid mór de ḋaoiniḃ na h-Éireann faoi ġeirleanṁuin 'nuair do ḃí na h-Albanuiġ saor ó ċuing an ḃuaiḋṫeora. Dá mba áil leo, agus dá leanfaidís sgrioḃaḋ na Gaeḋilge mar sgrioḃadar a sinnsear í, do ḃeiḋeaḋ ar a gcumas ḃríġ agus meas do ċur ar a dteanga naċ raiḃ uirri ar feaḋ mórán aois roiṁ an aimsir sin. Do ḃí mórán fear litreaċt in Albain ó ṁeáḋan na h-aoise déiġeanaiġe go meáḋan na h-aoise láṫairiġe, níos mó, b'ḟéidir, iona in aon tír d'a meud san doṁan; aċt níor ċuir fear de na fearaiḃ litreaċta so aon suim sa nGaeḋilig a dtíre. Ḃí dá áḋḃar fá nar ċuireadar suim innte; an ċeud áḋḃar, de ḃríġ gur cuireaḋ gráin agus déisdin orra tre ḃreugnuġaḋ agus tre dánaċd Ṁhic Ṗhearsain agus na meallṫóireaċ do ṫaoḃaiġ leis; an dara áḋḃar, de ḃríġ gur scanruiġeaḋ iad leis an teanga Ḟhrancenstíniġ do ċum na meallṫóiriḋe as deargaḋ na Gaeḋilge. Mairfiḋ Gaeḋilig na h-Éirreann de ḃríġ go ḃfuil freuṁ agus bunáit aice san aimsir imċéin ṫáḃairfeas í fá deara; aċt ní'l aon ḟreuṁ ná bunáit san aimsir imċéin ag Gaeḋilig nuaiḋ na h-Alban; ní'l aon ṁeas ag aon duine foġlumṫa uirri; is scannail le daoiniḃ

Digitized by Google

cneasda i, is náire do'n ċine ar fad i; ar na h-áḋḃraiḃ so ní féidir lei marṫainn.

Tá sé beagnaċ trí caogad bliaḋain ó aistriġeaḋ Gaeḋilig in Albain ar dtús, aċt tá daoine ann fós naċ leanas teanga láiṁ-deunta na leaḃar, aċt laḃras Gaeḋilig a sinnsear. D'iarr mé, uair amáin nuair ḃí mé in Albain, ar ḟean ḟear ó'n Gaoḋaltaċt, **la ville des rois** do ráḋ an Gaeḋilig. Duḃairt sé " caṫair na ríoġ " gan stad. "Cad fá naċ duḃairt tú caṫair nan ríoġ, óir is mar sin tá sé sgríoḃṫa in bur leaḃraiḃ? " ar mise. " Maiseaḋ," a duḃairt sé a mBeurla, " Ní leanamaoid Gaeḋilig na leaḃar a gcóṁnuiḋe; agus measaim naċ leantar Gaeḋilig na leaḃar le mórán daoineaḋ aċt na ministéiriḃ in a seanmóiriḃ." Ba fíor ḋó; agus is iad na ministéiriḋe do ċuir an ċeud míoraċ ar Ghaeḋilig in Albain.

Tá dá ṫeanga 'nois sna h-áitiḃ in naċ raiḃ aċt aon teanga 'ṁáin beagán níos mó 'na céad bliaḋain ó ṡoin. Ní imṫiġeann aon leaḃar Gaeḋilge na h-Eireann in Albain anois, agus ní imṫiġeann aon leaḃar Gaeḋilge na h-Alban in Eirinn. Is díoġḃáil mór í sin do'n Ghaeḋilig; aċt 'sí díoġḃáil níos measa ḋí, an eisiompláir ṫug na h-Albanaiġ do ṁuintir eile; óir má ċeart ḋóiḃ teanga no canaṁuin nuaḋ do ċumaḋ, ba ċeart é

Digitized by Google

do na Muiṁneaċaiḃ, na Connaċtaiḃ agus na h-Ultaiḃ an níḋ ceudna do ḋeunaṁ, agus dá n-deunfaiḋe sin, cá fad ṁairfeaḋ an Ghaeḋilig? Ní'l aon teanga san doṁan gan canaṁna; aċt muna mbeiḋ ceann-ṫeanga, no teanga litreaċta in gaċ aon tír ṫoiliġeas teanga ḋílear do ḃeiṫ aice, ní fad go mbeiḋeaḋ mio-orduġaḋ ar fud an doṁain, agus is geárr naċ mbeiḋeaḋ cine ar biṫ ann, óir 'sí teanga bunáit cineaḋaċta.

An naoṁaḋ h-Alt.

Ní ḃfuil aon níḋ ḃeanas re litreaċt ċóṁ maiṫ re páipeur nuaiḋeaċta ċum teanga do leaṫnuġaḋ agus ċum í do ṫaḃairt fá ḋeara do na daoiniḃ go coitċeann. Tá a lán de ḋaoiniḃ ann do léiġfeaḋ páipeur nuaiḋeaċta, naċ léiġfeaḋ leaḃar d'aon ċineul, dá ḟeaḃas; agus is inṁeasta agus is iontuigṫe naċ mbeiḋ Teanga Ṫíoraṁuil na h-Eireann ar bun daingean ins an tír so no go gcuirṫear suas páipeur seaċtṁuineaċ innte. Ní ḃfuil mórán maiṫeas' a ḃfoillsiuġaḋ míosaṁuil, óir is doḋeunta nuaiḋeaċt do ċur ann. Tuille fós, is í an ċuid is aoinḟilte 'gus is coitċinne de ṫeangṫaiḃ bíos ins na páipeuraiḃ, go h-áiriġṫe sa ḃráist taḃarṫa do nuaiḋeaċt.

Ní raiḃ páipeur nuaiḋeaċta sa nGaeḋilig a riaṁ no go cuireaḋ suas ceann beg in America beagán bliaḋan

ó ṡoin a mbaile beg darb ainm Sidni, i **Nova Scotia**. Is a nGaeḋilig Albanaiġ sgrioḃṫar é; 'sé an Mac Talla is ainm de, agus is iontuigṫe gurab uaṫḃáraċ an ċanaṁuin in a bfoillriġṫear é; aċt is cuma; is ceart agus cóir gaċ molaḋ do ṫabairt dóiḃ so le'r cuireaḋ ar bun é. Thug siad samplóir do na h-Eireannaċaiḃ ba ċeart dóiḃ leanṁuin má's mian leo a dteanga do ṡaoraḋ ó ḃás obann. Ag so an áit in a gcuirṫear sinn a ndoċar le usáid an t-sean cló. Ní ḃeiḋeaḋ cosdus páipéir san litir Rómánaiġ mórán níos mó 'na leaṫ cosduis páipéir san litir Ghaoḋalaiġ. Aċt is cinnte go mbeiḋeaḋ mórán daoineaḋ naċ gcuir-seaḋ aon t-suim ann muna gcloḃuaileaḋ é sna sean litriḃ; agus má ċuirṫear páipeur ar bun sa nGaeḋilig, buḋ h-éigean é do ḃeiṫ san sean cló. D'eiriġ na h-Albanaiġ as usáid an t-sean cló timċeall dá ċéad bliaḋan ó ṡoin, aċt níor cloḃuaileaḋ leaḃar ann in Albain riaṁ, giḋ go raiḃ mórán pean̄-sgriḃinne deunta le Albanaċaiḃ ann, go dtí an t-am luaiḋtear ṡuas.

Ní féidir páipeur Gaeḋilge do ċur ar bun gan airgead, agus cá h-áit as a dtiocfaiḋ sé? 'Sí mo ḃaraṁuil féin go mba feárr gan páipeur do ċur ar bun ar biṫ muna gcuirṫear ar bun daingean é; agus

giḋ cóir do ġaċ aon lán ṁolaḋ do ṫaḃairt dóiḃsan do ċuir an duilleog ḃeg ar bun i **Nova Scotia**, mearaim go ndeunfaḋ níos mó d'olc 'na de ṁaiṫeas dá gcuirfeaḋ suas páipeur suarach mar é i nGaeḋilg na h-Eireann. Ní ṫiocfaiḋ linn duilleog ċóṁ mór leis na páipeuraiḃ laeṫeaṁula d' Aṫ-cliaṫ do ċur ar bun; aċt ba h-éigean é do ḃeiṫ mearaṁuil agus deas,—cloḃuailte leis an gcló is fearr agus ar an bpáipeur is fearr, agus sgrioḃṫa sa nGaeḋilg is fearr, gan aon ḟocal ná líne do ḃeiṫ ann, dá naċ ḃfaġṫar dearḃaḋ sa n-Gaeḋilg do sgrioḃaḋ le daoiniḃ ag a raiḃ maiġistreaċt uirri, mar Céitinn, O Maolṁuaiḋ, O Cleiriġ, O Donnḟleiḃe, Bedel agus daoine eile d'a gcineul. Aċt tá mórán neiṫeaḋ ar a ḃfuil riaċtanus tráċtaḋ anois nar tuigeaḋ agus nar aiṫniġeaḋ a n-aimsir na Saoiṫeaḋ Gaeḋilge luaiḋtear ḟuas. Má cuirṫear suas litreaċt nuaḋ Gaeḋilge, buḋ h-éigean dúinn mórán focal do ċumaḋ ar naċ raiḃ eolas ag na daoiniḃ a n-allód, mar "boṫar iarainn," "long saile," agus a leiṫeid; agus buḋ h-éigean, mar an gceudna, moḋ nuaḋ Gaeḋilge do ċleaċtaḋ, óir luaiḋfear neiṫe nuaḋa nar tuigeaḋ agus nar aiṫniġeaḋ 'nuair do sgrioḃaḋ Gaeḋilg leis na daoiniḃ foġlumṫa isa n-anmna tugṫar ḟuas.

Digitized by Google

Mar duḃraḋ i réaṁ-ráḋ an leaḃair so, tá bearna tri ċéad bliaḋan sa nGaeḋilg, óir níor cleaċtaḋ í le daoiniḃ foġlamṫa ar feaḋ na h-aimsire sin. D' ḟágaḋ ar gcúl í an tan d' imṫiġ na teangṫa eile ar aġaiḋ. Ní h-ionann Beurla na h-aimsire so agus Beurla Sécspír. Tuille fós, tigid moḋa labarṫa nuaḋa isteaċ in gaċ aon teanga beo, agus tigid go minic ó ṫeanga go teanga. Tá mórán moḋ labarṫa sa mBeurla ṫáinic innte ó 'n bFrainncis, agus tá mórán moḋ labarṫa sa bFrainncis ṫáinic innte ó'n mBeurla. Tá mórán díoḃ a nGaeḋilg ṫáinic ó'n mBeurla, agus ní ḟeicim cionnus is féidir linn d'a ndíbirt, óir is fad ó ṫáinic siad innte. Tógamaois an ráḋ so mar ḟompla, "Do ṫuit sí a ngráḋ leis." Measaim naċ bfuil aon áit in Eirinn in a labarṫar Gaeḋilg in naċ gcluinfear an ráḋ so. Is moḋ labarṫa Beurla é ar na ċur a nGaeḋilg. Tá mórán ráḋ mar sin re fáġail ar fud na tíre d'eiriġ ó'n mBeurla, agus mairfiḋ siad ċóṁ ḟad a's mairfeas an Ghaeḋilg; aċt is cinnte go bfuil deiċ moḋ' labarṫa a mBeurla na h-Eireann d'eiriġ ó'n Gaeḋilg a n-aġaiḋ aoin moḋ' a nGaeḋilg do ṫainic ó'n mBeurla. Muna mbeiṫ go bfuilim faoi ġeis gan aon ḟocal beurla do sgrioḃaḋ san leabar so, d'ḟeudfas céad

Digitized by Google

sompla ṫabairt de ṁoḋaiḃ labarṫa atá i n-usáid ar fud Eireann go léir, agus ameasg sliocd na n-Eireannaċ ar fud an doṁain, d'eirig ó'n Gaeḋilg. Doġeibṫear na moḋa labarṫa so ní aṁáin ameasg daoineaḋ tuataċ ar fud na tíre, aċt a measg daoineaḋ foġlumṫa· ins na caṫraċaiḃ féin, nar labair aon ḟocal Gaeḋilge riaṁ. Is iontuigṫe agus is soilléir de so gur deacair é teanga do ṁarḃaḋ go léir.

Aċt is a n-anmnaiḃ áiteaḋ atá an greim is daingne ag a nGaeḋilg ar Eirinn. Má éageann sí, agus má eulóiġeann sí ó'n teaġlaċ, mairfiḋ sí go deo ar ċnoc, ar ġleann, ar ṁáġ, ar ṁaċaire, ar loċ, ar lios ar ḃaile 'gus ar ḃoṫar. Ta níos mó áitanmann in Eirinn iona in aon tír eile d'a meud san doṁan. Dá mbeiṫ an Ghaeḋilg marḃ ar fad, agus í gan cáil gan clú gan leaḃair, do ḃeiḋeaḋ leor tarronga innte do'n té ag a raiḃ gráḋ ar an duṫaiġ in a rugaḋ é, do ṫaḃairt air, teanga na duṫaiġe sin d'ḟoġluim. Is cuma cad tiocfas, tá teanga na h-Eireann sterea-tipe* in áitanmnaiḃ ar a h-aġaiḋ go deo. Is féidir

* "Steriatipe;" tá mórán focal mar so ḃus riaċtanaċ leigion isteaċ sa nGaeḋilg má's mian linn í ḟeicsin faoi ḃláṫ a rís. Caiṫfiḋ sinn deunaṁ mar deuntar leis na teangṫaiḃ eile. Ní'l aon teanga ṁíniġṫe in Euróip in naċ ḃfuil an focal ḟuas re fúġail. Deirid *stereotypé* a ḃFrainncis, *stereotyperte* a nGearmáinis, agus *stereotipo* in Eadailis. Is ó ḟreuṁ Gréiġise táinic sé.

leis na coiṁiġṫeaċaiḃ
n-anmann so do ṁalai
ḟeudaiḋ d'a malairt a
mó 'na tiocfaiḋ leo t
ṡeinear ós na h-áitiḃ s

Má ċuirṫear páipe
buḋ riaċtanaċ gaċ ui
do ċur a ḃfeiḋm ; bi
agus &, naċ ḃfuil
ḋeunaṁ a gcuma ag
eile, le h-agaiḋ
daoineaḋ agus áit
litriḃ atá ins a r
so, óir mar duḃ
fágail in san t-

Aċt tá niṫ
deacraċd is m
ar bun sa ng
ṫuigear Gaed
agam aċt
Ghaeḋilig.
páipéir ċu
beiḋeaḋ ag
aimsire ċé

Digitized by Google

bun, dob éigean a ḃeiṫ clóḋbuailte i gceann ama airigṫe, buḋ riaċtanaċ do'n ċuid is mó de na clóḋadóiriḃ do ḃeiḋeaḋ ag oibriuġaḋ air, eolas na teanga do ḃeiṫ aca. Aċt cá ḃfuil na cloḋadóiriḋe so re fáġail, óir ní féidir páipeur seaċtṁuineaċ Gaeḋilge do ċur ar bun gan iad? Tá fios ag na h-uile ḋaoiniḃ go ḃfuil sé ar ċumas gaċ aoin ċlóḋadóra cló Gaeḋilge do ċur suas, cuir a gcás naċ tuigeann sé focal aṁáin de'n teanga. Tá an ċuid is mó de'n Ghaeḋilig clóḃuailtear in Eirinn agus in gaċ uile áit eile, cuirṫe suas le daoiniḃ naċ tuigeaṅ focal aṁáin de'n teanga; aċt ní oibrigid ar ṗáipeur nuaiḋeaċta atá go léir a nGaeḋilig; ní deirṫear riu, "Caiṫfiḋ siḃ an t-airtiogal sin do ċur a gcló taoḃ istiġ uaire go leiṫ," mar dearfuiḋe riu go minic dá mbeidís ag oibriuġaḋ ar ṗáipeur seaċtṁuineaċ. Dá mba páipeur Gaeḋilge san litir Roṁáiniġ é, ar a mbeiḋeaḋ clóḋadóir gan eolas Gaeḋilge ag oibriuġaḋ, ġéaḃaḋ sé an meud trioblóide obair luaṫ do ḋeunaṁ air a's do ġéaḃaḋ le páipeur san t-sean litir. Ni féidir le h-aon clóḋadóir aon teanga ċlóḃualaḋ go luaṫ ná go ceart muna ḃfuil eolas aige uirri. Measaim naċ ḃfuil mórán daoineaḋ beo ar ar cuireaḋ níos mó trioblóide 'na oram féin le cloḃualaḋ Gaeḋilge. Is minic ba h-éigean

Digitized by Google

ḋam trí ḋearḃaiḋ ḋ'ḟáġail, agus tar éis mo ḟaoṫair go léir, do ḃeiḋeaḋ an Ghaeḋilig lán d'earráḋaiḃ. Ní'l aon aṁrus ar biṫ, dar liom, naċ mbeiḋ páipeura nuaiḋeaċta aṁáin, aċt uile ċineul litreaċta nuaḋ sa nGaeḋilig go goirid againn, agus is mór an t-iongnaḋ é, naċ ḃfuil cinn éigean de na clóḋadóiriḃ in Aṫ-cliaṫ ag foġluim na teanga. An tan cuirfear páip-eur Gaeḋilge ar bun—agus ní fad sul cuirfear ar bun é—'siad na clóḋadóiriḋe le eolas ar an teanga toġfar ar dtús re oibriuġaḋ air.

An Deaċṁaḋ Alt.

IS baraṁuil ċoitċeann í, go h-airiġṫe a measg daoineaḋ naċ tuigean̄ Gaeḋilig ar aon ċor, agus a measg na ndaoineaḋ naċ tuigean̄ aċt an t-sean Gaeḋilig aṁáin, go ḃfuil bearna doṁain eidir í 'gus an Ghaeḋilig láṫairiġ. Is fíor go ḃfuil mórán diṫfre eidir an t-sean Ghaeḋilig agus an Ghaeḋilig nuaiḋ, aċt ní'l an diṫfir ċóṁ mór a's saoilid daoine éigin. Feuḋtar a ḃeiṫ go ḃfuil cuid de'n t-sean teanga do sgrioḃaḋ i n-aimsir Naoiṁ Phátraic agus níos déiġeanaiġe fós, in a ḃfuil mórán focal re fáġail naċ tuigfiḋe anois, agus mórán foirmeaḋ graiméir neaṁċoitċeann; aċt ba ċeart do ċuiṁniuġaḋ naċ ḃfuil aon t-sean Ghaeḋilig ċóṁ deacair ná ċóṁ cruaiḋ a's feuċann sí ar an gceud aṁarc. Tá daoine ann, aistriġeas sean

Ghaeḋilig go Beurla, agus deunaid a n-diċċeall ċum na Gaeḋilge do sgrioḃaḋ a moḋ in naċ tuigfear í aċt leis na sgoláiriḃ cliste agus na daoiniḃ do ṫug fad ḟaoṫar d'a meaṁruġaḋ. Ní ċuirid puinc ná cinn litre innte, mar ġeall ar í do ḃeiṫ gan puinc agus gan cinn-litre san láiṁ-sgríḃinn in ar sgrioḃaḋ í míle bliaḋain, b'ḟéidir, ó ṡoin. Ní aṁáin naċ mbíonn puinc ná cinn-litre a mórán Gaeḋilge airtriġeaḋ 'gus foillsiġeaḋ go déiġeanaċ, aċt ní ḃíonn eidirḋealuġaḋ eidir na focalaiḃ a mórán áiteaḋ; óir ċíḋmid go minic go mbíd trí no ceiṫre focail sgrioḃṫa le ċéile, ionnus go ḃfeicid mar aon ḟocal. Ní ceart do'n Ghaeḋilig an cleaċtad so, óir sganruiġṫear mórán ó ḟoġluim na teanga, leis. 'Siad na crapṫa na neiṫe is deacra 'gus is amadánaiġe sa t-sean Gheaḋilig mar aon leis an Gaeḋilig nuaiḋ. Do ḃí beagán leiṫsgéil ag na sgríoḃnóiriḃ ins an t-sean aimsir d'a gcleaċtaḋ, óir ḃí meaṁram, no croiceann sgioḃnóireaċda, an daor; aċt ní'l aon leiṫsgeul ag sgrioḃnóir Gaeḋilge aon ċrapaḋ do ċleaċtaḋ 'nois mar ġeall ar saoirse páipéir.

Ag so sompla Gaeḋilge do sgrioḃaḋ timċeall na bliaḋna 1050 le Gialla Caeiṁġin, éigeas Eireannaċ, fuair bás sa mbliaḋain 1072. Ní'l aon duine tuigeas

Digitized by Google

an Ghaḋilig láṫaireaċ, naċ tuigfear í go furas. Is aistriuġaḋ go Gaeḋilig é deunta leis an ḃfear luaiḋtear fuas. Do sgrioḃaḋ ar d-túis é le fear darb ainm Neñius do ṁair san naoṁaḋ aois. Is stáir Breataine agus Eireann í, agus ba Bhreaṫneaċ an té lér sgrioḃaḋ ar dtús a Laidinn í, agus d'aistriġ Giolla Caoṁġin ó Laidinn go Gaeḋilig í:

"Iar n-il aimsirib, tra, ro ġabsat Romáin flaiṫus in doṁain, ocus ro ḟaedsat teaċtaire co h-inis Breatan do ċuingiḋ giall ocus eiṫre, aṁail ṫugsat ar gaċ tír. Do ċuadar, imorro, na teaċta co dim-daċ [ar ais] gan giall. Ro fearsgaiḋeaḋ in riġ. i. Iuil Cesair, re Breaṫnu, ocus ṫánig co LX cuile (long) co indḃear sroṫa Tamais. Beallinos, imorro, ba riġ Breatan in tan sin. Do ċuaiḋ Delabealus, consul riġ Breatan, a coṁḋáil Iuil Ceasair, ocus ro tearsga miliḋ in riġ. Is in aimsir sin ro ḃris donind ocus ansaḋ a longa [Ceasair] ocus do raċċuir in riġ [Iuil Ceasair] gan cosgur di a tír. Tánig[sé], imorro, a rís, a cinn tri mbliaḋan co tri céad long cos in indḃear cédna."

Ní'l aon riaċtanas an píosa so fuas do ċur i nGaeḋilig láṫairiġ, óir is furas a ṫuigsin, agus is beg an diṫfir eidir é agus an Ghaeḋilig sgrioḃaim féin anois. Is fíor go ḃfuil focail éigin ann naċ tuigfear go coitċeann anois; aċt táid uile re fáġail

i bfoclóir Uí Raġallaiġ, aċt aon ċeann aṁáin, eaḋon “cuile;” ’sé bád no long is ciall de; aċt duḃairt an t-Ollaṁ Tod, an té lér aistriġeaḋ leaḃar Nennius ó Ghaeḋilig go Beurla, naċ Gaeḋilig an focal “cuile,” gur Gearmáinis é, dar leis.

Ag so píosa sean-Ghaeḋilge eile as an leaḃar Breac; agus measaim naċ bfuil mórán Gaeḋilge le fáġail atá níos sine ’ná í. As beaṫa Naoiṁ Bhriġde tógṫar é, agus ba deacair sompla sean Ghaeḋilge le fáġail atá níos breáġa ’ná é.

“Luiḋ Briġit iaram co Dunlaing, riġ Laiġen . . . Tanic, din, moġ do ṁoġaḋaiḃ in riġ do accallaiṁ Briġte, ocas is eḋ adbert fria, ‘Dánamsaerṫasa do’n foġnuṁ itáim, ro paḋam Cristaiḋe ocus ro foġenaind duitse féin’. Ro ráiḋ Briġit, ‘Conduigsa sin fors an riġ’. Luiḋ Briġit iarum is in dún, ocus conataiġ dá ascaiḋ fors in riġ .i. in claiḋeḃ do Dhuḃṫaċ (ba h-aṫair do Bhriġit Duḃṫaċ) ocas a ḟaoire do’n ṁoġaiḋ. Atbert Briġit fris in riġ, ‘Máḋ áil duit clann t-saineṁail ocus riġe dot ṁacaiḃ, ocus neṁ duit fén taḃair ḋamsa na dá itġe connaiġim’. Adbert in riġ fri Briġit, ’Flaiṫe niṁe, ar se, uair naċ facimm ocas naċ fetar cia ret é, ní ċuinċim. Riġe, tra, do mo ṁacu ní ċuinċim, uair ní beo fén for aird, ocus gniaḋ caċ a aimsir. Taḃair ḋam fot saeġail ir riġe, ocus caċ buaiḋ fri h-U Néill, uair is menicc coccaḋ etrainn; ocus taḃair ḋam coscar is in cét ċaṫ cor

bam creitmeċ is na caṫaiḃ ailaiḃ', ocus is eḋ, on, ro coṁailleḋ i caṫ Loċair (do ḟiċeaḋ) fri h-U Néill."

Is éigin a ráḋ go ḃfuil Gaeḋilg an ṗíosa tugṫar faoi ḋeireaḋ, an ḋeacair, giḋ gur sgrioḃaḋ é trí ċéad bliaḋain níos déiġeanaiġe 'na an píos, as Nennius. Is cosaṁuil, b'ḟéidir, go raiḃ an tráċt a dtaoiḃ Naoiṁ Bhriġde sgrioḃṫa il-ċéad bliaḋain sul sgrioḃaḋ san Leaḃar Breac é. Chíḋfear go ḃfuil litriuġaḋ an sgéil um Naoiṁ-Bhriġid agus riġ Laiġean, an aosda. Tá "adḃert" in áit "duḃairt;" "foġenaind" in áit "foġnainn;" "fors" ináit "ar;" "fris" in áit "ris;" "in" in áit "an;" "fot" in áit "fad;" "macu" san gcás tabartaċ iolraḋ in áit "macaiḃ," "coccaḋ" in áit "cogaḋ;" "fri" in áit "ri" no "re." Tá mórán focal ann, na tuigfiḋe anois, mar "luiḋ" in áit "do ċuaiḋ;" "dánamsaerṫara" in áit "dá saorfá mé;" "ní cunċim" in áit "ní ḟiafruiġim," etc. Aċt ba ċóir dúinn cuiṁniuġaḋ dá mbeiḋeaḋ an Ghaeḋilg mar na teangṫaiḃ eile, eaḋon, d'a labairt agus d'a sgrioḃaḋ ar fud na tíre dar teanga dílear í, ní ċuirfiḋe a ndearmad na sean ḟocail so naċ tuigṫear anois. Dá mbeiḋeaḋ uile ḟórt leaḃar agus uile ḟórt litreaċta sa nGaeḋilg mar atá sa mBreaṫnuis féin, do beiḋeaḋ lán eolais ar na sean ḟoclaiḃ so naċ tuigṫear anois níos mó 'na Gréigis.

Digitized by Google

Ag so sompla eile sean Ghaeḋilge ar an dán is mó, is sine agus is breáġa san teanga, eaḋon, an “ Féilire Oengusa ” do sgríoḃaḋ timċeall na bliaḋna 800 d'aois Chríosd. Buḋ deacair filiḋeaċt níos breáġa d'ḟáġail in aon teanga nuair do arsaiġ 'na cuid de na rannaiḃ atá i mbrollaċ an dáin sin. Ní ċuirfear síos annso aċt na ranna in a laḃrann sé a dtaoiḃ sgriosda dún agus daingean na bPágánaċ, agus eirġe faoi ḃláṫ de na h-áitiḃ in ar tógaḋ na Teampuill Críosduiġe:

“ Atbaṫ broc tromm Teṁra
La tairṫim a flaṫa;
Co lín coraḋ sruiṫe
Mairiḋ Ard mór Maċa.

Raiṫ Chruaċan rosċaiċe
La h-Ailill gein buaḋa;
Cáin ordan uas fláiṫiḃ
Fil i caṫair Chluana.

Broc Aillinne uallaċ
Atbaṫ l'a slóġ bágaċ;
Is mór Briġit buaḋaċ,
Is cáin a Ruam dálaċ.

Broc Eṁna rosċaiċe
Aċt mairit a cloċa,
Is Ruam iarṫair beṫa
Gleann dálaċ Dá Loċa.

Digitized by Google

Ind locáin ro gaḃṫa
Co ndeissiḃ is trírib,
It Ruama co ndáiliḃ
Co cétaib, co míliḃ."

Chífear é nár cuireaḋ mórán suime san riaġail litriġṫe "Caol le caol agus leaṫan le leaṫan" ins an t-sean aimsir, óir éigniġṫear í a mbeagnaċ gaċ líne de na rannaiḃ ṡuas. Tá na ceiṫre príoṁ-ḋúin Éireann luaiḋte ins na rannaiḃ, eaḋon, Teaṁair, Ráṫ Chruaċain, Dún Aillinne agus Eaṁain Máċa; agus ċítear go raiḃ siad ċóṁ falaṁ agus ċóṁ fásaṁuil a n-aimsir Oengusa a's atáid anois.

Níor ċuireas aon leasuġaḋ ná nuaiḋeaċt ar an t-sean Ghaeḋilg d'á dtugaḋ somplaiḋe, aċt aṁáin an punc do ċur ar na litriḃ ar a mbeiḋeaḋ punc anois, agus na h-anmna dílse do ṫosuġaḋ le cinn litriḃ.

An t-Aonṁaḋ Alt Déag

Tá h-áit a labarṫar an Ghaeḋilig is feárr? Is minic do ċualas an ċeist so, agus ní furas freagraḋ ceart do ṫabairt di. Do labair mé Gaeḋilig le daoinib as gaċ condae in Eirinn agus in Albain in a bfuil sí d'a labairt, agus tar ċeann de sin, ní'lim lán cinnte cá h-áit a ċualas an Ghaeḋilig dob ḟeárr. Chítear dam is mar ġeall ar an té labaras í go bfuil sí maiṫ no olc, agus ní mar ġeall ar an áit as a dtig sé. Tá daoine ann, sgríobas Gaeḋilig beagnaċ ċóṁ usa 's ċóṁ ceart a's sgríobaid Beurla; aċt ní féidir leo í labairt ar aon ċor, de ḃríġ nar ċuireadar rompa í do labairt. Is níḋ tábaċtaċ é so; óir mar naċ feudann teanga marṫainn gan leabair, ní ḟeudann sí marṫainn muna labarṫor í. Is í an mioṫoil so d'a labairt, an

mio-aḋ airiġṫe atá ar an teanga. Ní'l aon ḟocal di a mbeulaiḃ na sgoláiriḋ Gaeḋilge is fearr atá againn. Is iongantaċ an meud daoineaḋ atá ar fud na n-áiteaḋ in a maireann sí fós, ṫuigeas í maiṫ go leor, aċt ní labairfid focal di, má's féidir leo a ṡeaċnaḋ. Ní tearc, faraoir, daoine mar an garsún boċt ċonnarcas a gConndae Mhuiġeo do luaiḋeaḋ san seiseaḋ alt. Bhí sé ag iarraiḋ na déirce, aċt ḃí se a ḃfad ro uaiḃreaċ ċum Gaeḋilge laḃairt. 'Siad 'na Breaṫnuiġ na daoine ar naċ mbionn náire teanga a sinnsear do labairt. Ní labairid na daoine oibriġeas ar na boṫraiḃ iarrainn a mBreatain, focal ar biṫ aċt Breaṫnuis re ċéile, agus is cuma leo cia ċluineas iad, má's é a maiġistear Sacsanaċ féin atá 'na láṫair.

Meastar go coitċeann gurab a gcúige Chonnaċt labarṫar an Ghaeḋilig is fearr; b'ḟéidir gurab eaḋ; aċt deunaid na Connaċtaiġ féin mórán earráid in a labairt, agus 'siad so na cinn is measa ḋíoḃ: Labairid na focail "cnoc," "mná," "cnáiṁ," "tuirleaḋ," etc., mar sgríoḃfuiḋe "cruc," "mrá," "cráiṁ," a's "truirleaḋ" iad. Labairid "duine," "deunta," "caiṫte," "measta," "dóirte," mar do sgríoḃfuiḋe "duini," "deunti," "caiṫti," "measti,"

Digitized by Google

"doirti" iad. Aċt is ins a mbriaṫraiḃ deunaid an ḟaillige is mó, óir deirid go coitċeann "ċuaiḋmid," "laḃaramuid," "ċualamuid," "ċoncamuid" in áit "ċuaḋmar," "laḃaramar," "ċualamar," "ċoncamar." Aċt is fíor go laḃairid na Connaċtuiġ níos soilléire 'na na daoine ar na cúigiḋiḃ eile, agus le blas níos taiṫneaṁaiġe.

'Siad na loċta laḃarṫa is measa deuntar a gcúige-Mhuṁain an son taḃraid na Muiṁniġ do na litriḃ "ḋ" agus "ġ" a ndeireaḋ focal. Laḃairid go coitċeann na focail "cruaiḋ," ruaiḋ, "tiġ," "dallaḋ,' "meallaḋ" mar do sgrioḃfiḋe" "cruaig," "ruaig," "tig," "dallag," "meallag" iad. Cuirid, beagnaċ a gcoṁnuiḋe, an son de "g" ar "ḋ" 'nuair tig "ḋ" a ndeireaḋ focal; ar an áḋbar sin, laḃarṫar leo na h-uile ḃriaṫra an ġoṫa ḟulangiġ san am ċuaiḋ ṫart ċriocnuiġeas le "ḋ" mar do ċriocnuiġ siad le "g." Loċd laḃarṫa eile naċ gcluintear aċt a gcúige-Mhuṁain agus in Albain, laḃarṫar na focail "cuiṁne," "doiṁneaċt," "geiṁreaḋ" beagnaċ mar do sgrioḃfuiḋe "cíne," "doineaċt," "géara" iad. Aċt is éigean a ráḋ go gcoimeudtar sean ḟoirme na mbriaṫar mórán níos feárr a gcúige-Mhuṁain iona in aon áit eile in a laḃarṫar an

Digitized by Google

Ghaeḋilig. 'Sí baraṁuil mórán daoineaḋ foglamṫa gurab i gCondae an Chláir labarṫar an Ghaeḋilig is feárr. Seaċnuid daoine na condae sin mórán droċ labarṫa cúige Chonnaċt agus deiscirt cúige Mhuaṁan.

Dála Gaeḋilge cúige Ulaḋ, ní furas baraṁuil do ṫabairt uirri, óir is beg an meud Gaeḋilge labarṫar ann anois aċt a gcondae Dúin-na-nGall aṁáin. Cúig a's fiċe bliaḋna ó ṡoin do cluinti mórán Gaeḋilge san Iubar, a gCarraig mac Rois, a nDúndalgan agus in iomad áiteaḋ eile ar fud oirṫir cúige Ulaḋ; aċt is beg, faraoir, an meud Gaeḋilge cluintear sna h-áitiḃ sin anois. Tá Gaeḋilig deiscirt condae Dúin-na-nGall an ċosaṁuil re canaṁuin cúige Chonnaċt; féadtar a ráḋ gurab ionann canaṁna deiscirt Dúin-na-nGall agus tuaiscirt Chonnaċt; aċt nuair téiḋmid níos faide a dtuaiġ go bruaċaiḃ Loċa Súile, ní ċluinimid an ċanaṁuin ceudna. 'Sí Gaeḋilig na h-Alban agus blas na canaṁna sin cluintear a dtuaisceart Dúin-na-nGall, aċt ní cluintear ann, labairt cúige Mhuṁan ċuirid na h-Albanuiġ ar foclaiḃ mar "crann," "dall," "cuiṁne," etc. Tá focail an ċinéil sin ar na labairt ar fead cúige Ulaḋ go léir mar labarṫar iad a gcúige Chonnaċt. 'Sí an

Digitized by Google

ḋiṫfir is mó eidir Gaeḋilig cúige Ulaḋ agus Gaeḋilig na gcúigeaḋ eile, an son geárr ċuireas na h-Ulaiḋ ar na goċaiḃ; laḃairid na focail "arán," "amadán," "folláin," mar sgríoḃfaiḋe "aran,". "amadan," "follan" iad, gan síne fada ar an goċ "a" Ní'l aon ċondae eile in Eirinn in a ḃfuil an meud sin ḋiṫfre eidir canaṁuin Gaeḋilge d'a tuaisceart agus d'a deasceart a's atá a gcondae Dún-na-nGall. Duḃairt an Saoi O Briadaiġ riom níos mó 'na fiċe bliaḋain ó ṡoin guraḃ éigean dó uair aṁáin (ba feaḋ-manaċ iasgaireaċd é) eidirṫeanguiġṫeoir do ḃeiṫ aige ar aisdear do rinne sé a nDún-na-nGall, óir ní raiḃ Gaeḋilig aige féin. Thug sé Gaeḋealgóir maiṫ leis, fear ó áit éigin a gcúige Chonnaċt. Do ṫuig sé daoine deiscirt Dún-na-nGall an ṁaiṫ; aċt bí sé buailte go léir a n-Inis-Eoġain, agus ar ḃruaċaiḃ Loċa Súile. Tuigṫear de so go ḃfuil mórán ḋiṫfre sa n-Gaeḋilig deiscirt agus tuaiscirt Dúin-na-nGall. Ba h-éigean d' O Briadaiġ eidirṫeanguiġṫeoir eile d' ḟaġail, agus an Connaċtaċ do ċur a ḃaile. Naċ taisḃeuntar de so amadánaċd canaṁna na Gaeḋilge do ċur a gcuiṁne le n-a gclobualaḋ. Chóṁ luaṫ a's tig faillíġe 'gus dreioġteaċd ar ṫeanga, scoiltiḋ sí a gcanaṁnaiḃ, agus biḋ mórán teangaḋ

ins na h-áitiḃ in naċ raiḃ aċt aon teanga 'ṁáin. Dá gcloḃuailfiḋe gaċ uile canaṁuin Gaeḋilge atá in Eirinn, ní h-é aon ḟoclóir aċt leaṫ-ḟiċead ba riaċtanaċ d'ḟágail ċum na teanga do ṫuigsin. Ní'l aon niḋ ḃaineas ris an Gaeḋilig, ná ċuireos bac níos measa ar a ḟoglaim, ar a fás agus ar a leaṫnuġaḋ 'na na canaṁna ruaraċa so. Muna gcuirtear síos iad le baraṁuil ṗubluiḋe na nEireannaċ go léir, ní ṫiocfaiḋ leo a dteanga ṫíoraṁuil do ḟaoraḋ ó ḃás. Ní cóir ar an áḋbar sin, aon ċineul Gaeḋilge do ċur a gcló dá naċ ḃfaġmaoid a saṁuil a leaḃraiḃ do sgrioḃaḋ le fearaiḃ mar Céitinn, mar O Maolṁuaiḋ do sgrioḃ "Loċrann na gCreidiṁeaċ," no *Lucerna Fidelium*, dá ngoirtear níos coitċinne air; mar Dunḟléibe do sgrioḃ an "Teagasg Criosduiġe;" mar O Doṁnaill d'aistriġ an Tiomnaḋ Nuaḋ; mar Chairseul do sgrioḃ an "Leaḃar Urnuiġe Gaeḋilge;" agus na h-iomad úġdar eile dá dtáinic a leaḃair síos ċuġainn. B'ḟéidir naċ féadaid na h-uile ḋaoine Gaeḋilig do sgrioḃaḋ cóṁ maiṫ ná cóṁ ceart leis na daoiniḃ ainmniġtear; aċt má ḋeunann sgríbneoir a ḋiċċioll ċum na teanga do sgrioḃ siad do sgrioḃaḋ, agus ċum an t-sompla do ṫug siad, do leanṁuin, ní cóir loċd d'ḟágail air. Aċt 'nuair sgrioḃaid daoine cineul

Digitized by Google

Gaeḋilge naċ bfuil le fáġail in aon leaḃar, agus naċ tuigeann aon duine aċt iad so ar aon áit aṁáin, a deirim go ndeunaid daoine mar iad dioġḃáil ar an teanga in a sgríoḃaid; agus is deacair le meas go bfuil fíor ġráḋ ag aon neaċ ar a ṫeanga no ar a ṫír 'nuair is mian leis a ċanaṁuin ṫruailliġṫe féin do ċur ós cionn Gaeḋilge na ndaoineaḋ foġlumṫa ainmniġṫear ḟuas, agus a ċondae no a ṗarráisde féin do ċur ós cionn Eireann uile.

Ní bfuil aon áḋbar againn le meas go raiḃ canaṁna san t-sean Ghaeḋilig. Má do ḃí, ní'l aon dearḃaḋ de le fáġail san t-sean litreaċt Gaeḋilge ṫáinic anuas ċugainn. Is cuma cá h-áit in Eirinn no in Albain in a sgríóḃfaiḋe leaḃair, ba h-ionnan an teanga in a sgríoḃfaiḋe iad dá sgríoḃfaiḋe san am céadna iad. Aċt is éigean a ráḋ nar sgríoḃ na Ceiṫre Maiġisdiríḋe a dteang a an-aimsire Do sgríoḃ siad san seaċtṁaḋ aois deug aċt is a dteanga na deaċṁaḋ aoise, no níos moiċe, in a sgríoḃadar, agus tá cuid d'a sgríḃinn níos deacra le tuigsin iona sgríḃinn na h-aonṁaḋ aoise deug dá dtugṫar sompla ċeana.

Ní ḃeiḋ an Ghaeḋilig ar an sliġe ṫreoruiġear ċum slánuiġeaċta no go mbeiḋ gaċ duine foġlumṫa innte, agus iad so ag a bfuil aon eolas litreaċ, dá luġa,

Digitized by Google

uirri, toileaṁuil gaċ niḋ miċeart a gcanaṁuin a n-áiteaḋ féin do ḟeaċnaḋ, agus do ċur ar gcúl, agus foirme agus focail cearta do ċleaċdaḋ, is cuma cad é an cúige no cad í an ċondae as a dtigid. 'Sí an "locánaċt" so ba ṁallaċt na h-Eireann ó ṫús na h-aimsire, agus is í mallaċt na Gaeḋilge anois. Ní ṁeasann an ċuid is mó ḋíoḃ so laḃaras i fós, aon niḋ lán ceart innte, muna gcualadar é san áit in ar tógaḋ suas iad féin. 'Sé sin do ṫug ar ḟear ar a raiḃ eolas agam in America do ráḋ go n-aiṫbeoġaiḋe an Ghaeḋilig níos usa, í do ḃeiṫ marḃ; óir dá mbeiḋeaḋ sí marḃ, ní ḃeiḋeaḋ níos mó troda a dtaoiḃ a laḃarṫa ná a graiméir. Ní aontuiġim leis an mbaraṁuil sin ar aon ċor; aċt ċuirfeas síos í re tairbeunaḋ na díoġḃála deuntar ar an Gaeḋilig le "locánaċt." Le sompla Gaeḋilge na h-Alban ós ár súiliḃ, agus na stáide uaṫḃásaiġe in a ḃfuil sí, ag malairt ó ló go ló, a roċt go sganruiġeann sí, ní aṁáin na coigcríoċa, aċt na daoine féin dar teanga dileas í, is cóir dúinne ar ndíṫċioll do ḋeunaṁ teanga ṁíniġṫe na h-Eireann do ċoimeud glan.

Ar laḃairt a dtaoiḃ laḃarṫa na Gaedilge 'gus na n-áiteaḋ in a laḃarṫar an ċanaṁuin is feárr dí, ní buḋ mórán as bealaċ do ráḋ naċ cualas riaṁ an

Digitized by Google

Ghaeḋilig d'a laḃairt níos feárr iona le sean ḟear Albanaċ do rugaḋ a gCanada. Chuaiḋ a ṡinnsear go Canada timċeall na bliaḋna 1790, sul cuireaḋ a foirm láṫaireach ar Gaeḋilig na tíre sin, no sul milleaḋ í. Ba Ghaeḋilig na h-Eireann do laḃair an fear sin; níor ḃféidir leis léiġeaḋ ná sgrioḃaḋ; agus mar ġeall ar sin, do laḃair sé go ceart; óir bí Gaeḋilig nuaḋ na leaḃar Albanaċ, neaṁaiṫeannta ḋó. Is fíor go nduḃairt sé "ċa" in áit "ní" beagnaċ a gcoṁnuiḋe; aċt tá a ḟios ag gaċ aon le eolas ar an Gaeḋilig go ḃfuil "ċa" lán ceart, agus go gcluintear é ar feaḋ cúige Ulaḋ ar fad, in gaċ áit in a laḃarṫar an t-sean ṫeanga fós.

Digitized by Google

An Dara h-Alt Deug.

Tá mórán Gaeḋilge nár foillsiġeaḋ fós re fáġail ins na "Sgríḃinniḃ Naisiúntaċa Eireánnaċa" atá ins an Ard Sgoil Ríoġaṁuil, in Áṫ-cliaṫ. Tá Gaeḋilig ann ó'n oċtṁaḋ aois gus an seaċtṁaḋ aois déag, agus is truaġ naċ ḃfuil níos mó eolais uirri, óir ḃiaḋ cuid di lán tairḃeaċ dóiḃ so ag a ḃfuil mian d' ḟoġluim Gaeḋilge, agus a n-eolas ar stáir na h-Eireann do ṁeuduġaḋ. Tá an litir leanas re feicsin ins an ḃfoillsiuġaḋ mór luaiḋtear suas. Do sgrioḃaḋ í le Seáan O Neill ċum fir ionad na bainrigna sa mbliaḋain 1561. Chíḋfear gur sgrioḃaḋ a nGaeḋilig ċeirt í, agus naċ ḃfuil aċt beagán eugsaṁulaċd eidir an Gaeḋilig atá innte agus an ċanaṁuin láṫairiġ. Tugṫar mar sgrioḃaḋ le O Néill í; ní deuntar aon ṁalairt innte

aċt cinn-litre do ċur a dtosaċ anmann dílear, agus beagán stad do ċur a ḃfeiḋm, óir ní ḃfuil stad ar biṫ sa ḃprím-litir:

“ Beannaċt annso do ċum in Ḃharuin Sláine, agus do ċum ingine an Iarla; agus indis doiḃ gur ġaḃ me litearaċaḋ in Iustis as ar ṫuig me naċ toil leis in Iustis me féin n'a mo ḋuine no mo litearaċaḋ do ċur re mo ḟreagra a cenn na banriogna; agus naċ áil leis aċ[t] gabaltas do ḋeunaṁ in m' ḟearann agus in mo ḋuṫaiḋ, aṁuil mur indistear daṁ gaċ laoi—gurab ail leis Iarla Ulaḋ da ġairm de; agus is maiṫ in derḃaḋ ar sin, coṁ luaṫ agus ṫanic in Iustis a n-Eirinn, in te do ḋliġfeaḋ litearaċaḋ maille re graḋ do ċur ċugamsa, da ċur a gceill damsa a ṫeċt féin a n-Eirinn, mur naċ raiḃ á ḟis agam, indus go mbeiṫ luaṫġair orrmsa sa n-a ṫeċt a n-Eirinn mur bu coir dam a ḃeit orm re teċt óglaiḋ agus fír-inait na banriġna; ise a ċontrail so do rinne in Iustis coṁ luaṫ agus tanic se a n-Eirinn. Nir ċuir teċta no litir ċugamsa re sgéala é féin do ṫeċt, aċt ṫanic ar túr ind mo ḋuṫaiġ do ḋeunaṁ gabaltais indti, dar leis féin; agus is deiṁain* gur deacair sin do ḋeunaṁ do ṫoil Dia, agus misi in mo ḃeaṫiḋ, agus go forṁór in coir agam do leṫtriom; agus da mbeiṫ in ċuid is ferr do ċlannaiḃ Neill agus misi gan anmain, ni dentai gabaltas ar in ċuid do beiṫ beo aca; agus is minic do ṫairgeaḋ gabaltas do ḋeunaṁ orra, agus nir

* “Deiṁain,” ionnan an focal so agus “deiṁin.”

criocnaiḋeaḋ sin a riaṁ aca; agus ataimse 'ga cosaide ribse, agus re maiṫiḃ Gall na h-Eirinn, naċ me féin is cinntaċ re dolaiḋ da ndentai a ḃos no ṫuas; agus naċ raiḃe do ṁailis orrsa fa na dul a cend na banrigna, aċ[t] fuireaċ re soacumail airgid d' ḟaġail a ngeall air ḃraiġdiḃ onoraċ do mo ṁuintir; agus ni maille re easonoir no re neaṁ-ṫoil dob ail lium a ḋul a ḃfiaġnise na banrigna, aċt maille re grаḋ agus re h-uiṁlaċt agus re tairiseaċt; agus da m[b]u toil leis in Iustis anois tar éis gaċ dolaiḋ da ndernaḋ ḋamsa, mur ata Ardmaċa do losgaḋ agus do ḃriseaḋ, agus mo ḃaile féin do ḃriseaḋ daiṁ, na Sasannaiḋ do ḃreiṫ ċuigi as mo ḋuṫaiġ, mur is luaiṫi d' ḟeodfaind, do ḃeind a triall a cend na banrigna; agus ma ta naċ toil leis sin, is deiṁain * naċ ḃfuil da ṁéd pairti rium, duine naċ beiti do ar coiṁed orm, agus forṁor sibsi féin; agus dar leam féin ni ḃfuil coṁairle agaiḃsi, no aig duine ele do 'n ċoṁairle ar [in] Iustis; agus ma ta is olc in ċoṁairle diḃ gan misi do ġaḃail maille re h-uiṁlaċt a seirḃis na banrioġna, no ni leiginn eagla diḃ coṁairle do ṫaḃairt do; agus cuirimuit a fiaġnuise ar Dia naċ ḃfuil agaiḃ do ṁéd uṁla do 'n ḃanriġain duine is mo re miangas, agus is mo ata ar ti m' uiṁlaċt agus mo ṡeirḃis do ṫaḃairt do'n ḃanriġain' na misi, aċ[t] mur a ḃeiṫ in Iustis, naċ ail leis sin do ġaḃail go toiltinneaċ uaim; ni beg sin.

Misi O Neill."

---

* "Deiṁain," ionnan an focal so agus "deiṁin."

Digitized by Google

Ní ṁeasaim go ḃfuil aon Ghaeḋilig ann, dá ḟine, atá mórán níos deacra re tuigsin iona an litir so Sheáain Ui Néill. Mar duḃrad ċeana, ní'l aon stad innte ó ṫús go deireaḋ, agus ní'l aon ċinn-litir innte aċt an ceann le 'dtosuiġeann an litir. Re taḃairt uirri ḃeiṫ níos deacra fós, is iomadaċ na ciapaiḋ atá innte. Ní mór an t-iongnaḋ, ar an áḋḃar sin, go ndearnaḋ an té le'r airtris, i agus le'r aiṫsgríoḃaḋ i 'sna "Sgríḃinniḃ Nairiúntaċa Eireannaċa," mórán dearmad innte. 'Si cóib ṗotograiṗe * ḋi atá san Ard Sgoil Ríoġaṁuil, agus is iontuigṫe go ḃfuil an sgríḃinn seargṫa tar éis tuilliḋ a's trí céad bliaḋan; agus má tá dearmuid san aiṫsgríoḃaḋ ḋi, tá go leor leiṫ-sgeul ag an té le'r dearnaḋ iad. Is ionann teanga na litre so Ui Néill agus Gaeḋilic an lae 'ndiu, aċt tá'n litriuġaḋ an ṡean. Is anaṁ ata "nn" re fáġail innte, tá "nd" cuirṫe 'n a áit beagnac a gcoṁnuiḋe, mar "cend" in áit "ceann;" "Eirind" in áit "Eirinn," etc. 'Sé an niḋ is measa innte, dar liom, litriuġaḋ an ċáis ainmniġ iolraiḋ de "litir;" 'sé "literaċaḋ" a n-áit "litre" no "litreaċa" deuntar ḋe le O Néill. 'Si "litreaċa"

---

* Photograiṗe; so focal eile is riaċdanaċ do légion sa nGaeḋilig. Ní'l aon teanga in Euróip in naċ faġṫar é.

Digitized by Google

an ḟoirm is coitċinne sgríoḃṫar anois; aċt measaim féin go ḃfuil “litre” an ḟoirm is feárr do'n ainmneaċ iolraḋ, agus do'n ġeineaṁnaċ uaṫa, agus is mar sin sgríobaid na Ceiṫre Maiġistoiriḋe í. Is ó'n ḃfocal Laidne, *litera*, táinic an focal Gaeḋilge, litir.

Tá litir eile ó Sheáan O Néill ċum fir-ionaid na bainríoġna Elisabet re feicsin san leaḃar ar ar tógḃaḋ an ceann fuas. Ní'l aon dearḃaḋ 'gainn má sgríoḃaḋ na litre so le O Néill féin no le n-a rún-cléireaċ; is dóċa gur sgríoḃaḋ le n-a rún-cléireaċ iad, óir ní h-ionnan sgríḃinn an ċoṁarṫa agus sgríḃinn na litreaḋ féin.

An Treas Alt Déag.

Ní'l aon ċine daoineaḋ foġluimeas teangṫa coigcríoċa ċóṁ mall le luċd an Bheurla. Deirṫear go ḃfuil na Frainciġ níos measa fós d'a ḃfoġluim, aċt ní ṁeasaim go ḃfuilid. Is iongantaċ an luas le foġluimid Frainciġ na Canada an Beurla. Chonnarcas mórán Francaċ a gCanada 'gus ins na Stáidiḃ Aontuiġṫe do labair Beurla a moḋ naċ saoil-fiḋe le h-aon duine gurḃ Fraincaiġ iad; aċt ní ḋeunaid dearmad ar a dteanga féin go deo. Saoilid an ċuid is mó ḋíoḃ so dá ḃfuil an Beúrla a dteanga ḋílear, go h-áiriġṫe a Sacsain agus in America, go ḃfuil an Beurla i n-dán re beiṫ 'na teanga laḃar-far leis na h-uile ḋaoiniḃ ar fud an doṁain go goirid. Níor smuaineaḋ riaṁ smuaineaḋ níos amad-

ánaiġe 'na 'n smuaineaḋ sin; ní féidir le h-aon teanga ḃeiṫ catoileaca, 'sé sin, ar na laḃairt go coitċeann ar fud an doṁain go léir. Sul ṫiocfaḋ níḋ mar sin, ba h-éigean do'n doṁan go léir do ḃeiṫ 'n a aon ċine agus faoi aon riaġail, níḋ naċ tiocfaiḋ go dti deireaḋ an doṁain. Cia ṁeasas go n-éireóċaiḋ na Frainciġ, na Gearmáiniġ, na Sbáiniġ, agus na Rusiġ as a dteanġṫaiḃ féin ċum Beurla laḃairt? Ní ṁeasfaiḋe é le h-aon duine ag a mbeiḋeaḋ lide céille coitċinne.

Is fíor gur mór, an mór an teanga an Beurla. Tá sé in Eirinn, agus fanfaiḋ sí innte. Ní cóir na teangṫa bege do sgrios, mar naċ cóir na cineaḋaċa bege do sgrios. Má h-aiṫḃeoġaid na h-Eireannuiġ a dteanga, ní ḃeiḋ riaċtanaċ ḋóiḃ an Beurla do ḋiḃirt; aċt buḋ ċeart dóiḃ a mbeiṫ dá-ṫeangaċ mar atá mórán cineaḋaċ eile. Deunamaoir aireaṁ gairḃ ar an meud daoineaḋ dá-ṫeangaċ atá ar Mór-ṫír na h-Eorpa: Tá sé milliún daoineaḋ i mBelgium agus tá, ar an laiġead, tri milliún díoḃ so laḃaras dá ṫeanga, eaḋon, Fraincis agus Flemis. Tá tri milliún daoineaḋ a Suitserland, agus tá ar an laiġead, milliún go leiṫ ḋíoḃ so laḃaras Fraincis agus Garmáinis. Tá dá ṁilliún daoineaḋ in Alsas-Lorréin

Digitized by Google

agus Lucsemburg, agus tá ar an laiġeaḋ milliún díoḃ so labarar dá ṫeanga, eaḋon, Frainncis agus Gearmáinis. Tá níos mó na dá ḟiċid milliún daoineaḋ in impireaċt na h-Austria, dá bfuil Gearmáinis n'a ceann—theanga, agus tá, ar an laiġeaḋ, cúig milliúin díoḃ so labaraṡ Gearmáinis agus ceann éigin de na h-il-ṫeangṫaiḃ atá d'a labairt leis na h-il-ċineaḋaċaiḃ atá faoi ċuṁaċd Austria. Do réir an chunntais so, agus ní ṁeasaim go bfuil sé a bfad ar seaċrán, tá deiċ milliún go leiṫ daoineaḋ 'sa Mór-tír na h-Eorpa labarar dá ṫeanga. Creud fá naċ féidir leis na h-Eireannaċaiḃ do ḋeunaṁ an neiṫe deuntar le deiċ milliún go leiṫ de ḋaoiniḃ eile? B'féidir go ndearfar go bfuil níos mó diṫḟre eidir Beurla 'gus Gaeḋilig iona tá eidir Frainncis agus Gearmáinis. Go deiṁin ní bfuil. Ní'l dá ṫeanga in Euróip eidir a bfuil diṫḟir níos doiṁne 'na eidir an dá ṫeanga ṡuas; agus tá gaċ aon ċeann de na h-ilṫeangṫaiḃ atá faoi ċuṁaċt Austria eugsaṁuil go léir ó Gheaṡmáinis.

In aiṁḋeoin na h-uile mío-aḋ, 'gus míoḟortún do lean an Ghaeḋilig ar feaḋ níos mó 'na trí ċéad bliaḋan; in aiṁḋeoin an dearmaid rinneaḋ uirri leo so dariḃ cóir a cuiṁniuġaḋ agus a coṫuġaḋ; agus

in aiṁḋeoin an déistin agus an diṁeasta fuair sí ó n-a cloinn féin, is mór agus is miniġṫe an teanga í,—freagarac do'n óráidiḋe 'gus do'n ḟile, do'n ḟealsaṁ agus do'n ḟeanmóiriḋe. Acṫ 'sé an seinnteoir aḃrán darab cóir an Ghaeḋilig do ġráḋuġaḋ; agus deirṫear le h-aos ceoil do ċuala aḃráin d'a ngaḃáil innte, naċ ḃfuil aon teanga eile ċóṁ binn lei a mbeul an aḃránuiḋe. Sin an seod luaċṁar ar a ḃfuil déistion agus diṁeas ag mórán de ṁuintir na h-Eireann.

UNIV. OF CALIFORNIA

CRIOĊ.

Digitized by Google

Printed by SEALY, BRYERS & WALKER, Middle Abbey Street, Dublin.

Digitized by Google

Digitized by Google

14 DAY USE
RETURN TO DESK FROM WHICH BORROWED

LOAN DEPT.

This book is due on the last date stamped below, or
on the date to which renewed.
Renewed books are subject to immediate recall.

NOV 8 1965 82

REC'D LD

OCT 26 '65-12 M

LD 21A-60m-3,'65
(F2336s10)476B

General Library
University of California
Berkeley

Digitized by Google

20

U. C. BERKELEY LIBRARIES

C055260322

239957

Russell

Digitized by Google

Digitized by Google